

Mladen Plovanić

## IZVJEŠTAJI USTAŠKOG LOGORNIKA U NOVOM VINODOLSKOM O VINODOLSKOJ PARTIZANSKOJ JEDINICI 1941. GODINE\*

Za temeljitije izučavanje razvitka NOB u Vinodolu u toku 1941. godine vrlo su zanimljivi i spisi ustaškog logornika u Novom Vinodolskom. Na toj je dužnosti bio 1941. godine ustaša Franjo Španjol, i u raspoloživoj je povijesnoj građi sačuvano 13 njegovih spisa, pisanih između 29. srpnja i 27. studenog 1941. godine, koji se odnose na razna pitanja u vezi s NOB-om, a pretežno na Vinodolsku partizansku jedinicu. Osim toga je sačuvan i izvještaj velikog župana ustaške Velike župe Vinodol—Podgorje, kojoj je pripadao i novljanski kotar, a koji se također odnosi na Vinodolsku partizansku jedinicu. Pisan je 1. listopada 1941. godine, i to, očito, na osnovi izvještaja koje je dostavljao novljanski logornik Španjol. Prema tome ćemo ovdje objaviti ukupno 14 spisa, koji su rezultat djelovanja spomenutog logornika Španjola.

Prije osvrta na te dokumente korisno je iznijeti i najnužnije podatke o funkciji ustaškog logornika i osobno Franji Španjolu.

Ustaški je »logor« bio sastavni dio široko zasnovane ustaške organizacije, čija je djelatnost i njene bitne oznake bila određena »Propisnikom<sup>1</sup>. U »Propisniku« (str. 5) naznačeno je da je »USTAŠA« ... »pokret: 1. narodni, 2. nacionalistički, 3. politički, 4. vojnički, 5. radni, 6. društvojni, 7. ćudoredni, 8. odgojni i 9. prosvjetni«.

Radi ostvarivanja navedenih zadaća, »Propisnikom« je točno određena i cjelokupna organizacija na čijem je čelu bio »Glavni Ustaški Stan« (GUS), nadležan za cijelu NDH, te, između ostalih, i nadležnost »stožera« (za područja koja se također nazivaju »stožeri«, a poklapala su se s upravnim područjem velikih župa), zatim »logora« (za područje kotareva), »tabora« (za područje općina) i »zbirova« (za područje selâ).

Prema tome je za kotar Novi Vinodolski bio uspostavljen »Ustaški logor Novi Vinodolski«, i to početkom srpnja 1941. godine, a istovremeno su osnovani i »ustaški tabori« u općinama kao i neki »ustaški zbirovi« (negdje se navode kao »rojevi«). Na čelu tabora su bili tabornici, a zbirova zbirnici (roj-nici). Valja imati u vidu da su u novljanskom kotaru uspostavljeni »tabori« u sve tri općine (Bribir, Krmpote—Ledenice i Novi Vinodolski), a »zbirovi« samo u nekoliko sela.

\* U zadnje vrijeme ima više primjedaba na primjenu naziva »Vinodolska partizanska jedinica«. Naime, ta je jedinica poznata kao »Bribirski logor«, »Bribirska četa« ili »Bribirska partizanska četa«, koji se nazivi navode i u primarnim povijesnim dokumentima. S obzirom na njeno značenje, koje je prelazilo granice bibriskog teritorija, smatramo pravilnijim naziv »vinodolska«, dakako, samo kada se u tom kontekstu opisuje njena uloga u NOB-u. (Njen se utjecaj, naročito politički, prostirao ne samo na vinodolska, već i na neka goranska naselja, posebno Lič i Fužine.) Time se ne negira njen tada nastali naziv, koji ima, svakako, i svoje povijesno značenje.



Točan datum osnivanja ustaškog logora za Novi Vinodolski nije poznat, ali je, najvjerojatnije, osnovan zadnjih dana lipnja 1941. godine. Odluku o njegovu osnivanju je donio GUS, i početkom srpnja je bila objavljena u raznim ustaškim novinama,<sup>2</sup> ali samo putem objavljivanja imenovanja ustaškog logornika, dakle — imenovanjem rukovodioca logora. U to su vrijeme uspostavljeni ustaški logori u mnogim kotarevima diljem NDH, a istovremeno su imenovani i logornici u njima. Bilo je to, dakle, razdoblje sustavnijeg organiziranja ustaških rukovodnih organizacija, tj. tabora, logora i stožera.

Prvi, tada imenovani ustaški logornik za kotar, odnosno logor Novi Vinodolski, bio je Franjo Španjol, rodom iz otoka Raba, koji je na tu dužnost došao iz Zagreba. Istovremeno je imenovan i općinskim bilježnikom novljanske općinske uprave.

Tko je bio Franjo Španjol?

Rođen je 1905. godine u Rabu. U doratnom je razdoblju pretežno živio u Makedoniji i Vojvodini, baveći se različitim poslovima. Pred rat (vjerojatno 1938. godine) vratio se u Rab, ali nemamo podataka o tome dali je bio i zaposlen. Iz raspoložive građe nije moguće pouzdano zaključiti da li je u to vrijeme pripadao bilo kojoj stranci, premda je istupao kao »hrvatski nacionalist« i sljedbenik »politike dra Mačeka«. Već 1939. godine je bio dopisnik sušačkog dnevnika »Primorje« i pisao je, pretežno, članke o turističkoj djelatnosti na otoku Rabu. Istovremeno je bio i u sukobu s rukovodstvom organizacije HSS-a u Rabu, ali ne zbog političkih, već zbog nekih osobnih razloga. (Kasnije, u doba NDH, je taj »sukob« prikazivao kao »politički«, pripisujući si »radikalno hrvatstvo« odnosno » hrvatstvo ustaškog duha«.)

Uspostavom NDH se već 11. travnja 1941. godine javno opredijelio za nju, djelujući — zajedno s don Jerkom Čubranićem — u pravcu uspostavljanja ustaške vlasti na otoku Rabu. Uskoro je imenovan za »ustaškog povjerenika«, pored isto takva »povjerenika« spomenutog J. Čubranića. Na toj je dužnosti djelovao do kraja svibnja, kada je, poslije tzv. Rimskih ugovora, po kojima je otok Rab anektiran Italiji, napustio otok. Otišao je u Zagreb gdje je neko vrijeme bio zaposlen u Ustaškom povjerenstvu za Hrvatsko primorje, a potom u GUS-u.

Kada su ustaše krajem lipnja 1941. godine intenzivirale djelatnost u pravcu osnivanja ustaških organizacija diljem NDH, Španjola su predvidjele za ustaškog logornika u Novom Vinodolskom, a istovremeno i za općinskog bilježnika u novljanskoj općini.

Ustaško Ministarstvo unutrašnjih poslova mu je »rješenje« za preuzimanje dužnosti općinskog bilježnika u Novom izdalo 20. lipnja, a on je tu dužnost preuzeo 27. istog mjeseca. Pet dana poslije (2. srpnja) ustaše su novine objavile da je imenovan logornikom ustaškog logora Novi Vinodolski.<sup>3</sup>

Španjol je u novljanskom kotaru bio potpuno nepoznat. Očito je da je ovamo poslat i zbog toga što ni u jednom naselju novljanskog kotara nije bilo pogodne osobe za tu dužnost. Jedinj na koga su ustaše mogle računati, bio je svećenik Aleksandar Zoričić, tada kateheta u senjskoj gimnaziji i istovremeno ustaški povjerenik za kotar Novi. Međutim, on je uskoro postavljen za stožerskog pobočnika u Ustaškom stožeru Vinodol—Podgorje u Senju, i u tom je svojstvu bio zadužen za ustašku propagandu na području cijelog stožera, odnosno Velike župe. To je, najvjerojatnije, bio razlog što nije postavljen na dužnost logornika u Novom.



Došavši u Novi, Španjol je odmah pristupio izvršavanju svojih zadaća, naročito iz nadležnosti logornika. U tom je svojstvu trebao pokrenuti akciju za uspostavljanje ustaških organizacija, a istovremeno predvidjeti, pripremiti i provoditi različite represivne mjere prema osobama za koje je ocjenio da su nepoćudne i opasne za »interese NDH«, a o čemu je dobivao potrebne upute, pretežno usmene, u GUS-u u Zagrebu.

Za pravilnije razumijevanje njegovih nadležnosti valja istaći da mu je — kao općinskom bilježniku — bio prvi neposredno nadređeni starješina kotarski predstojnik u Novom. Međutim, u pitanjima koja su spadala u okvir »državne sigurnosti«, a za što je na području kotara bio odgovoran ustaški logornik, Španjol je bio, na stanovit način, nadređen kotarskom predstojniku. Jasno je da je takvo stanje uzrokovalo i stanovite sukobe nadležnosti, naročito u vrijeme dok je kotarski predstojnik u Novom bio Nikola Dominež, inače Novljanin.<sup>4</sup>

Logornik Španjol se uskoro po preuzimanju dužnosti u Novom sučelio sa činjenicom da u »njegovu« ustaškom logoru (područje kotara) nije ustaška tvorevina NDH prihvaćena ni s minimalnim naklonostima žitelja. Osim zaista vrlo malog broja, politički skoro potpuno beznačajnih i neutjecajnih, svi su žitelji bili antifašistički (antiustaški) opredijeljeni. To je bila posljedica uspješna višegodišnjeg djelovanja naročito vinodolskih komunista, ali i drugih antiokupatorskih, nefašističkih političkih snaga.<sup>5</sup> Takvo je stanje upućivalo i Španjola na zaključak da mu neće biti nimalo lako obavljati raznolike dužnosti. Naprotiv.

U vrijeme kada je Španjol imenovan za ustaškog logornika, imenovani su i ustaški tabornici za sve tri kotarske općine. Osim toga su u novljanskom taboru imenovana i tri taborna pobočnika, a samo u nekim selima kotara i zbirnici. (Poznati su zbirnici za selo Podskoči u Bribiru, Valač i Krasnicu u Gornjem Zagonu i za Klenovicu.) Uz još nekoliko »zakletih ustaša«, Španjolovo ustaškoj djelatnosti su oni bili jedini oslonac za ustašku političku (uskoro i obavještajnu) djelatnost, iako je i među njima bilo osoba koje nisu htjele djelovati u duhu Španjolovih uputa (širenje ustaške ideologije), pa su se uskoro potpuno pasivizirali, a neki su na razne načine sudjelovali u NOB već od ljeta 1941. godine.

Zbog tih, a, dakako, i drugih razloga, Španjol je ostao skoro usamljen, i najpouzdaniji oslonac u njegovoj više policijsko-obavještajno nego političko-propagandnoj djelatnosti bili su: logornik pobočnik Dušan Lapajne iz Novog, ustaški tabornik u Novom Drago Malvić, rojnik u selu Podskoči bribske općine Vicko Saftić, »zakleti ustaša« iz Bribira Toma Udović, rojnik iz sela Valač u Gornjem Zagonu Anton Svetić i tabornik u Ledenicama.<sup>6</sup>

Budući da je u novljanskom kotaru bila organizacija komunista vrlo utjecajna, pogotovu u Bribiru i Ledenicama, a njeni najistaknutiji članovi poznati javnosti, Španjolu nije bilo teško prikupiti o najistaknutijim barem najosnovnije podatke, to više što su o nekima od njih ostali sačuvani i podaci u »evidenciji komunista« koja se nalazila u kotarskoj upravi još iz doba Banovine Hrvatske.

Zbog svega toga je i razumljivo da je jedan od osnovnih zadataka Španjola bio — borba protiv komunista i njihova utjecaja. Na to je bio posebno potican i usmjeravan kako od GUS-a tako i od Ustaškog ravnateljstva za javni red i sigurnost (RAVSIGUR). S obzirom na te zadaće, a također i zbog borbe protiv Židova i žitelja srpske narodnosti, bilo je nužno da i Španjol odmah pristupi pronalaženju »pouzdanih osoba« koje će mu dostavljati po-



trebne podatke. Našao ih je, doduše vrlo malo, ali — treba i to navesti — bilo je i takvih koje su mu mogle pružiti vrlo korisne podatke.

O toj španjolovoj djelatnosti sačuvano je više korisnih dokumenata, na čiji ćemo se sadržaj šire osvrnuti na kraju ovog razmatranja.

Prvi takav sačuvani dokument ima ovaj sadržaj:

# 1.

»USTAŠKI LOGOR NOVI-VINODOLSKI

T. Broj: 9/1941.

Novi, dne 29. srpnja 1941.

Predmet: Strižić Tomo krojač iz Bribira  
i drug osumnjičeni komunisti.—

## ORUŽNIČKOJ POSTAJI

### N O V I

U Bribiru u svoje vrijeme vodio je omladinu u duhu marksizma Tomo Strižić krojač iz Bribira, pod sumnjom je, da i danas u tajnosti radi i širi crvenu ideju, stoga je potrebno istog pritvoriti i stvar preispitati, jer je opasno istom dozvoliti potpunu slobodu, a ovaj je logor doznao, da se kod istog noću znadu sastajati nekoji omladinci.

U vezi gornjeg zbog isljeđenja potrebno je pritvoriti gornjeg a tako isto i Blaža Kalafatića iz sela Štale općina Bribir, koji se često sa istim sastaje.

Svakako je potrebno ovu dvojicu u ranu zoru pronaći i pritvoriti, i predvesti u sudski zatvor, pošto drugi ne postoji.

ZA DOM SPREMAN!

Logornik:

F. Španjol v.r.«<sup>7</sup>

Citirani spis je sastavljen u vrijeme kada novljanski ustaški logor još nije imao svoj pečat, a s obzirom da nosi oznaku »T. broj 9/1941«, očito je bio jedan od prvih spisa te ustanove.

Iz sadržaja je vidljivo da su podaci o Tomi Strižiću i Blažu Kalafatiću vrlo oskudni, i svode se na djelatnost koju su, a naročito Strižić, vodili više doratnih godina i za koju je znao ili mogao znati svaki Bribirac. No, ne treba isključiti mogućnost da su podaci kojima je raspolagao Španjol bili i nešto širi i mogli su sadržavati popis barem nekih omladinaca i starijih Bribiraca koji su dolazili u krojačku radnju Tome Strižića ili pak Narodnu čitaonicu, jer je i to bila u Bribiru »javna tajna«.

Ono najvažnije, dakle, da je Toma Strižić bio sekretar organizacije KPH i u to vrijeme vrlo aktivan pokretač i organizator raznovrsnih djelatnosti u okviru priprema za NOB, nije Španjolu bilo poznato, jer bi u tom slučaju drugačije postupio.

S obzirom na sveukupnu raspoloživu građu, Španjolu je podatke, navedene u citiranom spisu, najvjerojatnije dostavio Tomo Udović, a možda i Vinko Dika.<sup>8</sup>

Nalog za hapšenje Strižića i Kalafatića treba razmatrati u sklopu široke akcije koju su tada poduzimale ustaške vlasti prema komunistima na pod-



ručju cijele NDH. Nime, ustaški je RAVSIGUR izdao 23. srpnja nalog velikim županima da se »najžurnije« pritvore svi komunisti »katoličke ili muslimanske vjeroispovijesti« i da se do daljnjega pridrže u zatvoru te o tome izvesti naredbodavca.<sup>9</sup>

Oružnici su pokušali izvršiti citirani nalog Španjola najvjerojatnije 31. srpnja, ali bez uspjeha. Strizić i Kalafatić su bili upoznati s ustaškim planovima, pa su izbjegli i ovom pokušaju hapšenja i otišli na Viševicu gdje je već bio osnovan partizanski logor.

Drugi po redoslijedu sačuvan dokument nije pisao logornik Španjol, ali je, sasvim očito, sastavljen na osnovi njegovih izvještaja, koje je dostavljao Velikoj župi u Senj u toku kolovoza i rujna 1941. godine.<sup>10</sup> Evo njegova sadržaja:

2

»RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST  
ZA NEZAVISNU DRŽAVU HRVATSKU  
U ZAGREBU

Broj: Prs. 6178.P. 1941.

U Zagrebu, dne 16. listopada 1941.

Predmet: Širenje i pomaganje  
četničko-komunističke  
bande u Novom.

DR. ANDRIJA KARČIĆ

Obći upravni povjerenik kod II. armate talijan. vojske  
SUŠAK

MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

u/

ZAGREBU

Velika župa Vinodol i Podgorje Broj T. 114--1941. od 1. listopada 1941. dostavila je ovom Ravnateljstvu slijedeće izvješće:

U kotaru Novi Vinodol četničko-komunističke bande zauzele su u najnovije vrijeme vrlo veliki zamah. Njima su se priključili pojedini žitelji iz občine Bribir (oko 18) i iz občine Ledenice (oko 8). Od ovih potonjih se međutim samo za dvojicu pozitivno zna, da s tim bandama surađuju, a ostalih 6 su naši vojni bjegunci. Bilo bi bezuvjetno potrebno da se poduzme najenergičnija akcija, da se ovi tipovi pohvataju.

Osim gore spomenutih pozitivno je utvrđeno, da ima u tim bandama naših ljudi iz Hreljina, pa napose i iz Delnica i iz Fužina, a ponajviše iz Sušaka, od onih koji su iz raznih naših krajeva svojedobno pobjegli na Sušak i sada se priključili tim bandama.

Iz Sušaka je navodno došlo oko 30 četničko-komunističkih tipova, naoružanih sa 7 teških strojnih pušaka, bombama i ekrazitom. Ustanovljeno je da imaju i 3 krugovalnika.

Stalni tajni boravak ovih banda nalazi se u šumi Maševo—Dolac koji je predjel udaljen oko 6 sati hoda od Novog, a 3 sata od Lukova.



U mjestu Maševu imaju navodno baraku i živeža za preko 3 mjeseca.

Ova banda ima stalno kurire i obavještajnu vezu sa Bribirom i ostalim mjestima, a navodno i sa samim Zagrebom.

Kraj ove spomenute barake ova banda podučava nevješte u oružju u baratanju sa istim. Postoji činjenica da imaju i neka prevozna sredstva za prevoz hrane, ili da im u tom i samo seosko stanovništvo pomaže.

Ustanovljeno je, da ta jedna te ista banda ne napada na bliža mjesta njezina boravka, nego baš u protivnom smjeru i to udaljenu 4—6 sati.

Ovi svi predjeli zarasli su gustom šumom.

Ustanovljeno je, da je ova banda porušila prugu kod Kupnjaka i da je ubila jednog talijanskog vojnika i jednog ranila u kotaru Crikvenici, kad su vojnici išli za njim u potjeru.

Napokon je ustanovljeno, da je ova banda stvorila zaključak, da zarobi oko 20 talijanskih časnika, koja će držati kao taoce za uhapšene članove obitelji pojedinaca, za koje se zna, da su se priključili ovoj bandi iz bilo kojeg razloga, a koji zaključak i provode, jer su već i zarobili dvojicu časnika u mjestu Stalak, kotar Novi i oduzeli oko 100.000 Lira i kamion hrane.

Pojedinci iz te četničko-komunističke bande dapače dolaze u Bribir i Crikvenicu potajno i preko posrednika se snabdjevaju onim životnim namirnicama, kojih kod sebe nemaju.

Danas sam obavješten brzoglasno od Kotarskog predstojnika u Kraljevici, da je oko pol dvanajst sati između Zlobin Brda i Benkovca prešlo preko puta Plase—Zlobin oko 50 četnika i komunista, koji su otišli u pravcu šume Jelenje. Naoružani su bili puškama i jednim puškomitraljezom, a obučeni u civilna i vojnička odjela.

Postoji mogućnost da će udruženi sa bandom, koja se krije u šumama Gorskog kotara napadati na željezničku prugu Plase—Zagreb i time prekinuti jedinu vezu koju imade ova župa sa Zagrebom.

Moli se naslov, da savezno sa prednjim izvještajem postupi najžurnije i najenergičnije.

Dostavlja se naslovu na znanje i upotrebu.

ZA DOM SPREMAN

(M. P)

Ravnatelj:

Eugen Kvaternik v.r.«<sup>11</sup>

S obzirom na to da je veliki župan dostavio RAVSIGUR-u navedene podatke 1. listopada 1941. godine, znači da se odnose na stanje do tog datuma. Inače je sadržaj dokumenta zanimljiv naročito zbog onih podataka koji su, barem u osnovi, približno točni i odgovaraju stvarnom stanju u partizanskoj jedinici. Međutim, očito je da se podaci u spisu ne odnose samo na partizansku jedinicu na Viševici, već i na isto takvu na Tuhobiću (sušačko-hreljinsku), odnosno na delničku. Zbog toga su, vjerojatno, uneseni u ovaj izvještaj i podaci koje je poslao ustaški logornik iz Kraljevice, a vjerojatno i razne oružničke postaje.



Inače i podaci koji su točni, ili djelomično točni, upućuju na potrebu dubljeg i temeljitijeg istraživanja njihova izvora, što zasad nije moguće. Naime, zanimljivo je da se već 1. listopada spominje da su se »bandama« u kotaru Novi priključili i neki Hreljani, Fužinari, »a ponajviše iz Sušaka«. Točno je da su 18. i 23. rujna stigle na Viševicu grupe partizana (ukupno oko 30) iz sušačkog područja. To je najvrednije saznanje, naznačeno u citiranom dokumentu, za koje se može pretpostaviti da mu je ishodište u redovima aktivista NOB, jer širokim slojevima bribirskog žiteljstva to nije bilo poznato, barem ne krajem rujna. To, međutim, ne znači da su ustaše imale svoje suradnike u tim redovima, već da je netko — najvjerojatnije neoprezno — govorio o tim zbivanjima i u krugu gdje nije trebao. Ako bi, naime, ustaše (Španjol) imale svog suradnika u redovima organiziranih aktivista NOB-a, onda bi putem njega morale znati i mnoge druge važnije podatke, pa bi takvi podaci bili unijeti i u citirani spis. Ipak, ne treba isključiti ni mogućnost da je neke od točnih podataka dao Španjolu i Vladimir Lečer, na čiju ćemo se izdajničku rabotu kasnije osvrnuti. Naime, Lečer je već u rujnu bio u kontaktu s nekim aktivistima NOB-a u Bribiru kojima je bilo djelomično poznato stanje u bribirskoj partizanskoj jedinici na Viševici. Budući da je — najvjerojatnije po uputi Španjola — materijalno pomagao NOB, kako bi na taj način lakše doznao podatke koje je od njega tražio Španjol, mogao je doznati i o dolasku Sušačana na Viševicu. To zaključujemo i po tome što su zemljopisni podaci, naznačeni u ovom spisu, pretežno netočni, pa je jasno da ih nije davao ni jedan Bribirac, jer su žiteljima Bribira dobro poznata sva zemljopisna obilježja njihova šumskoplaninskog predjela. Lečer, međutim, nije bio Bribirac, i u Bribiru je živio tek nešto više od godine dana.

Ostali podaci, naznačeni u citiranom spisu, očito su, plod nečije mašte. (Npr.: potpuno su izmišljeni podaci da su Sušačani donijeli »7 teških strojnih pušaka«, jer nisu donijeli ni jednu; netočni su i podaci o »3 krugovalnika«, tj. radio-aparata, jer na Viševici nije tada bilo ni jednog, itd.)

Većina podataka koji su točni bili su općepoznati. Npr. prugu kod Kupjaka porušili su 19. rujna goranski partizani, i ta je akcija bila već dobro poznata; poznata je bila i akcija partizana u kojoj je 24. rujna ubijen jedan talijanski vojnik u šumskom predjelu iznad Drivenika; također je bila poznata i akcija partizana iz Viševice, izvedena 27. rujna na Stalku, kada je zaplijenjena na kamionu veća količina hrane, zarobljeno 7 vojnika jedan podoficir i dva oficira; danas je već poznato da je kotarskog predstojnika u Kraljevici obavijestio o prolazu »oko 50 četnika i komunista« kod Zlobina — jedan slučajni prolaznik.<sup>11a</sup>

Treći je spis pisao Španjol 21. listopada 1941. godine. Uputio ga je Velikoj župi u Senj s prilogom koji sadrži prijepis spisa kojeg je poslao talijanskom vojnom zapovjedništvu u Novom. Ovaj dokument je također zanimljiv, a ima ovaj sadržaj:

### 3

#### »USTAŠKI LOGOR NOVI-VINODOLSKI

T. broj: 31/1941.

Novi, dne 21. listopada 1941.

Zapovjedništvu vojničke posade  
Comando del presidio militare

Novi

Po naslovu sam bio uhapšen. Temelj mog uhapšenja bio je prema zvaničnoj potvrdi, da ja radim protivu interesa Talijanskog Fašističkog



Imperija. Uhapšen sam dana 1. listopada 1941. a pušten dana 20. listopada 1941.

Optužba protivu mene nije bila dostojna t.j. nije odgovarala istini, u čemu se je mogao naslov unekoliko osvjedočiti, a o čemu će imati prilike još bolje da se osvjedoči.

Hrvat sam i svoju narodnost neću poreći. Ustaša sam iz ranijih godina. U kotaru Novom došao sam po nalogu svojih starijih vlasti kao predstavnik ustaške organizacije u svojstvu Ustaškog logornika ujedno kao bilježnik općine Novi.

Svoju sam dužnost prema talijanskoj oružanoj sili u kotaru Novi, koju smatram uvijek za prijateljsku i savezničku, vršio sa voljom i ljubavlju. Uvjeran sam da sam sve radio, da bi bila puna saradnja i puno obostrano razumjevanje. Uvjeran sam da mi se ne može ničim potvrditi, da sam ikada što protivno radio nebi bilo u skladu obostranom, a što zahtjevaju interesi Hrvatskog Naroda i prijateljske talijanske oružane sile u ovom kotaru.

Kao hrvatski ustaša uvijek sam imao za svoje načelo, da sve moje sile i volja i sam život pripadaju Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom Poglavniku, kao takav znao sam uvijek da je Talijanski Fašistički Imperij nama saveznička država i nadasve prijateljska, te sam se prema tome i držao i ravnao. Moje se poslovanje u tom smislu i kretalo.

Tereti me se pak najviše time, da ja kao Ustaški dužnostnik i kao državni službenik nisam surađivao sa talijanskom oružanom-vojničkom posadom u kotaru Novi poslije utvrđenog sporazuma između Talijanskog Fašističkog Imperija i Nezavisne Države Hrvatske, kada su vojničke vlasti i javni red i sgurnost u pomorskom pojasu Nezavisne Države Hrvatske prešle u nadležnost II. Talijanske Armate sa sjedištem u Sušaku.

U samom početku primjetio sam da Naslov mene ne treba i ne želi suradnju, ili moguće je to samo moje opažanje, ali sam ja i mimo toga kao Ustaša sa svojim dostojnim suradnicima radio sve moguće da se u ovom kotaru ispostavi puni red i sigurnost koji je i prije toga vladao. Moja je prema tome dužnost bila, da svoje nadležne predpostavljene vlasti u svemu obavjestim što je meni bilo poznato, a one su dalje to dostavljale talijanskim vlastima.

Kao dokaz mogu posvjedočiti činjenice da sam ja svoje vlasti obavjestio o kretanju komunističko-četničke bande ne samo u kotaru Novom, već u cjelom ovom pojasu između Delnice—Plase Crikvenica—Novog i Senja. Kao da je glavno sjedište te bande u mjestu Maševo—Dolac udaljeno 6 sati od Novog, a tri sata od šume bibrirske. Da na tom mjestu imaju navodno jednu baraku, da se kod iste spremaju u rukovanju oružjem nepoznatog i onih koji neznaju istim rukovati, da kod sebe imaju tri radioaparata, da imaju 7 teških i 5 lakih puškomitraljeza, da su uglavnom svi oboružani, da imaju bombe, da imaju hranu za koja tri mjeseca, da sa tog mjesta preduzimaju napade na sasvim razne strane, ali u protivnom smjeru, kako bi svoj trag omeli, da su isti u kotaru Crikvenica ubili jednog talijanskog vojnika a drugog ranili, da je tom prilikom jedan od te bande ranjen da imaju nakanu popaliti pilane ukoliko nisu, da moraju bar dvadeset talijanskih vojnika uhvatiti i iste držati kao taoce u zamjenu za članove obitelji onih komunista



koji su uhapšeni, da pojedini članovi te bande što više dolaze i u samu Crikvenicu da nabave ono što nemaju, da poremeću saobraćaj na pruzi Sušak—Zagreb, da su zarobili dva časnika itd.

Sve ovo naveo sam naslovu radi znanja, da bi mogao sravniti sa svojim podacima koje posjeduje, da bi utvrdio istinitost. Ovo sam podnesao na isključivo traženje naslova. Koje mi osobe pomažu u radu, ostaje tajna, za koje naslov od mene usmeno znade, a naročito ona glavna osoba, koja je od neprocjenjive koristi za obostrani rad, što je naslovu poznato iz mog usmenog izvještaja.

Za dom spreman!

Logornik-Bilježnik

F. Španjol v.r.«

U produženju prednjeg spisa je Španjol, pod istim brojem, poslao Velikoj župi u Senj opširnije obrazloženje o svojoj »ustaškoj vjernosti« i u posljednjem stavku naveo i ovo:

»Naslovu je poznato, da sam bio dobio nalog, da se moram odmah uputiti u Zagreb, kako bi otkrio jednu komunističku ćeliju, koja se krije iza Jurja Brozičevića, koji je bio u španjolskoj revoluciji kao komunista, a koji je prije kratkog vremena na nepoznat način iz Francuske ili Njemačke došao u Zagreb. Sa osobom koja je naslovu poznata imao sam sve uvjete da istog razotkrijem kao i njegovu okolicu. Isti se krije pod drugim imenom, meni nepoznatim. Nalog dobijen nisam mogao izvršiti, jer sam u tome bio spriječen-uhapšen po talijanskim vlastima. Kako se osoba, koja je imala samnom putovati u Zagreb, isto tako nalazi u zatvoru od prije osam dana, to mi je za sada nemoguće ništa učiniti. Sve ću svoje sile uprijeti, da doznam boravak gornjeg komunista, te ću odmah naslov izvjestiti i po potrebi učiniti svoju dužnost.

Očekujući u vršenju dužnosti nalog ostajem

Za dom spreman!

(M.P)

Ustaški logornik i bilježnik

F. Španjol v.r.«<sup>12</sup>

U spisu upućenom samo Velikoj župi najzanimljiviji je stavak kojeg smo citirali, u kom naglašava da je bio dobio nalog da odputuje u Zagreb i da »razotkrije« Jurja Brozičevića odnosno »komunističku ćeliju« koja da se krije iza njega. Iz kasnije pisanih spisa vidljivo je da je ta »osoba« bio već spomenuti Vladimir Lečer, tada elektroinstalaterski obrtnik u Bribiru.<sup>13</sup>

To je bio, bez sumnje, najveći Španjolvov uspjeh, jer je Lečer zaista bio uključen u pripreme za organiziranje ilegalnog dolaska Jurja Brozičevića iz Zagreba u Bribir. Podrobnosti o tome nisu dovoljno poznate, pa je i tu akciju teško temeljitije pojasniti.

Španjol navodi u citiranom spisu da je »osoba« (tj. Lečer) koja je trebala s njim putovati u Zagreb, uhapšena »prije osam dana«, dakle, oko 12. listopada.<sup>14</sup> Lečera su, naime, uhapsili Talijani 13. listopada, odnosno 13 dana nakon što su uhapsili Španjola.



U spisu upućenom talijanskoj vojnoj komandi u Novom ponavljaju se upravo oni podaci što smo ih iznijeli u dokumentu br. 2. To i jest razlog za naš zaključak da su i podaci u dokumentu br. 2 bili rezultat Španjoloze obavještajne djelatnosti u toku kolovoza i rujna.

U završnom je stavku Španjol vrlo izričito naglasio da su talijanskoj komandi poznati njegovi suradnici, pa i »ona glavna« osoba, a to je bio Vladimir Lečer, koja da je »... od neprocjenjive koristi za obostrani rad«.

Idući sačuvani dokument (br. 4) je izvještaj što ga je Španjol podnio zapovjedništvu talijanske posade u Novom, a ima ovaj sadržaj:

4

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET

USTAŠKI LOGOR NOVI-VINODOLSKI

Broj: T. 32/1941

Predmet: Komunističko-četničko kretanje  
u kotaru Novi Vinodolski

Zapovjedništvu talijanske vojničke posade  
Comandi dell presidio militare

Novi

Temeljem traženja naslova, da potpisati ustaški logornik i državni dužnostnik istupi izravno u suradnju s naslovom oko otkrivanja i kretanja četničko-komunističkih bandi u Kotaru Novi Vinodol, potpisatom je čast podnijeti sljedeće podatke.

Pozvati su na suradnju, u koliko je bilo moguće kroz ova tri mjeseca svi ustaški dužnostnici, pored toga potpisati je stupio u vezu sa svojim poverljivim osobama, te je kroz ovo par dana ustanovio sljedeće:

- 1). Dana 22. X. 1941 viđen je Srećko Mureta poznati komunista rodom iz Bribira, inače nastanjen u Zagrebu, koji je iz Zagreba prije dva mjeseca pobjegao, pošto je osjetio opasnost, na jednom visu u šumi zvanoj »Kuta« — »Igar« i to sa oružjem, puškom koja je bila ispod kabanice. Imenovani je bio naoružan. Ustanovljeno je pak da se u tom predjelu šuma kreće jedan dio četničko-komunističke bande, pa je taj isti dan opaženo nekoliko bandita, baš u tom predjelu šuma Kuta—Igar—Matavelje, koja graniči između kotara Novog i Crikveničkog i to baš općine i mjesta Grižane. Ovaj se predio točno podudara sa prvim mojim podnijetim izvještajem putem naših vlasti. U ovom skupu bandita između gornjeg, koji je stražario na jednom mjestu, zapažen je samo Josip Veljačić iz Bribira, dok su ostali bili nepoznatog boravišta. Taj isti dan bio je kod ove četničke bande Ivan Tus iz sela Podskoči, obćina Bribir kbr. 50 star oko 17 godina, u svakom slučaju kao tajni četničko-komunistički kurir.
- 2). Svi ustaški dužnosnici dobili su nalog da budno prate sve događaje u vezi sa kretanjem četničko-komunističke bande i da je za to dobijeno odobrenje od strane naslova. Temeljem toga jedan je ustaša imenom Toma Udović doznao, da se jedan komunista nalazi



u blizini općine Bribir, jer je par dana primjećivan, stoga se dao u traganje za njim. Tokom vremena ustanovio je da se isti nalazi sakriven u jednoj napuštenoj kući. Istog je pozvao na predaju i tražio od istog da se preda talijanskoj vojnoj posadi u Bribiru, što je isti i učinio. Cjelo je vrijeme istog budno pratio da nebi moguće pobjegao umjesto da se sam preda. Taj komunista koji je u svoje vrijeme pobjegao iz zatvora kotarske oblasti u Novom imenom Josip Krajačić, danas je u zatvoru kod naslova.

- 3). Ustanovljeno je da je među odbjeglih komunistima jedan među glavne organizatore Srećko Mureta, čija se majka nalazi u zatvoru kod naslova i kojoj je bilo dobro poznato boravište svog sina, a tako isto i Mihail Mureta mora znati za boravak ove bande, ako ne sviju, ono bar pojedina. Pored ovih ustanovljeno je da je isto tako poznat boravak tih komunista i Grgi Tusu koji se nalazi u zatvoru kod naslova.

Dosadašnjom brzom istragom moglo se pozitivno ustanoviti, da bi se cjela ta banda koja se sastoji ne samo od komunista nego i od četnika, mogla najbolje uhvatiti, kada bi se povelu pretraga i pretres i to od pravca Mrkoplja prema Banskim Vratima kod Breza, zatim put Bribira i Grižana, naravski u visokom šumskom pravcu. Kako je pak sada napadao snijeg, to će potpisati putem svojih ustaških dužnostnika i povjerljivih osoba nastojati svim silama da se stane na kraj kretanju toj komunističkoj-četničkoj bandi, a pored gore izloženog izvješćuje se naslov da su se svi sposobni ustaški dužnosnici izjavili pripralni da idu još sa drugim povjerljivim osobama u zajednici sa talijanskom oružanom silom u potragu za tom bandom u gore opisatim šumskim predjelima.

Za dom spreman!  
(M. P)

Logornik — bilježnik  
F. Španjol v.r.<sup>15</sup>

Točan datum pisanja ovog spisa nije naznačen, ali se, s obzirom na dataciju i sadržaj drugih dokumenata, može pouzdano zaključiti da je pisan između 23. i 25. listopada.

Značajniji su njegovi dijelovi, sadržani u isticanju da je pisac (Španjol) stupio u izravni dodir s talijanskom komandom u radu na »otkrivanju četničko-komunističkih bandi« i da su »ustaški dužnosnici« u kotaru »pozvati na suradnju«, dakle — da obavještajno djeluju — već tri mjeseca, što znači od početka kolovoza.

I ovaj je izvještaj zanimljiv iz više razloga. Prije svega podaci u t. 1) sadrže, pretežno, obavijesti koje je Španjol dobio od Vlade Vukelića iz Crikvenice.<sup>16</sup>

Činjenica je, kako se i u ovom spisu navodi, da se je bibriska partizanska jedinica kretala u naznačeno vrijeme (oko 22. X.) u predjelu Igar—Kuta, pripremajući se za seobu u lokalitet Rožena, gdje su neki njeni pripadnici već gradili drvenu baraku za smještaj. Činjenica je također da su joj pripadali Srećko Mureta kao i Josip Veljačić. Podatke o tome da je Ivan Tus bio kod partizana nije Španjol dobio od Vukelića, već, najvjerojatnije, od Vicka Saftića, ustaškog rojnika za selo Podskoči.



U t. 2. je potpuno pogrešno navedeno da je »ustaša Toma Udović« doznao za jednog komunistu koji se nalazi u »blizini općine Bribir« i da ga je otkrio u napuštenoj kući. To se, kako je vidljivo iz citiranog spisa, odnosi na Josipa Krajačića, pripadnika bribirske partizanske jedinice, koji je tih dana (oko 20. X) svojevoljno odlučio napustiti borbenu jedinicu, i sam se, uz posredovanje Tome Udovića, prijavio komandi talijanske vojske u Bribiru.<sup>17</sup>

Zanimljiv je i zadnji stavak ovog spisa u kome je Španjol naznačio da će koristiti tragove u napadalom snijegu, te zajedno s talijanskom vojskom otkriti i uništiti »komunističke-četničke bande«. Činjenica je da su upravo njegovi suradnici bili uskoro vodiči talijanskim vojnim jedinicama u šumskim bribirskim predjelima, nastojeći da po tragovima u snijegu otkriju boravak partizana, na što ćemo se šire osvrnuti u nastavku.

Idući dokument (br. 5) datiran sa: 25. listopada, ima ovaj sadržaj:

5

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI-VINODOLSKI

T. broj: 33/1941.

Novi, dne 25. listopada 1941.

Predmet: Brozičević Anica žena Stjepana  
komuniste — boravak.—

VELIKOJ ŽUPI VINODOL I PODGORJE

SENJ

Talijanska vojnička posada u Novom dala je nalog u svoje vrijeme da se uhapsi i Anica Brozičević žena Stjepana, koji je pobjegao iz zatvora Kotarske oblasti u Novom gdje je bio zatvorenik kao komunista.

Imenovana je pobjegla, i nije uspjelu istu uloviti.

Navodno je Anica Brozičević danas u Slavonskoj Požegi, gdje se krije kod svoje tetke Anice Tonković Primorska ulica. Na koji je način istoj uspjelo doći, ako odgovara istini, do propusnice trebalo bi ustanoviti. Potrebno je stvar ispitati žurno, ako ova činjenica odgovara istini, jer je istoj poznato boravište Jurja Brozičevića jednog od komunističkih vođa, koji je kao komunista bio u svoje vrijeme u španjolskoj revoluciji. Zadnje vrijeme isti živi u Zagrebu, i svi su izgledi, da vodi jednu cjelu komunističku ćeliju.

Napomenuti je da se nije moglo točno saznati ime Tonković, stoga se za ime Anica ne može jamčiti, jedino je poznato da se muž iste zove Stjepan ali nije poznato da li je živ. Istu treba uhapsiti.

Za dom spremni!

Logornik — bilježnik  
Franjo Španjol v.r.«<sup>18</sup>



USTASKI HRVATSKI OSLOBODILAČKI POVRAT

USTASKI LOGOR NOVI-VINODOLSKI

T.Broj:33/1941.-

Novi,dne 25 listopada 1941.

Predmet:Brožićević Anice, žene Stjepana  
komuniste boravak.-

VELIKOJ ŽUPI VINODOL I POLGORJE

S E N J

Talijanska vojnička posada u Novom dala je nalog u svoje vrijeme, da se uhapši i Anica Brožićević žena Stjepana, koji je pobjegao iz zatvora Kotarske oblasti u Novom gdje je bio zatvoren kao komunist.

Imenovana je pobjegla, i nije uspjelo istu uloviti.

Navodno je Anica Brožićević danas u Slevonskoj Ložici, gdje krije kod svoje tetke Anice Tonković Primorska ulica. Na koji je način istoj uspjelo doći ako odgovara istini do propusnice trebalo bi ustanoviti. Potrebno je stvar ispitati žurno, ako ova činjenica odgovara istini, jer je istoj poznato boravište Jurja Brižićevića jednog od komunističkih vođa, koji je kao komunist bio u svoje vrijeme u španjolskoj revoluciji, zadnje vrijeme isti živi u Zagrebu, i svi su izgledi, da vodi jednu cijelu komunističku ćeliju.

Napomenuti je, da se nije moglo tačno saznati ime Tonković stoga se za ime Anica ne može jamčiti, jedino je poznato da se muž isto zove Stjepan ali nije poznato dali je živ. Istu treba uhapšiti.-

ZA DOM SPREMNI !

Logornik-bilježnik:

Franjo Španjol v.r.

USTASKI LOGOR NOVI-VINODOLSKI

T.Broj:33/1941.-

KOTARSKOJ OBLASTI

N O V I

Prednje se dostavlja, radi znanja.

Novi,dne 25 listopada 1941.

ZA DOM SPREMNI !

Logornik-bilježnik:

Franjo Španjol v.r.

Da je ovaj prijepis suglasan sa svojim izvornikom tvrdi.

Logornik:

*Franjo*



Ovaj je dokument značajan po tome što su najvažniji podaci koje sadrži potpuno netočni. Naime, Anica Brozičević je izbjegla hapšenje 29. rujna i otišla u partizansku jedinicu na Viševicu, iz koje se više nije vraćala, a u kasnijem je razdoblju premješтана na razne dužnosti u partizanskim štabovima. Točno je da je imala tetku u Slavonskoj Požegi, ali je to bilo poznato mnogim Bribircima pa vjerojatno i Španjolovim doušnicima, a pogotovu Tomi Udoviću.

Idući dokument (br. 6) ima ovaj sadržaj:

6

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOLSKI

T. broj: 34/1941.—

Novi, 26. listopada 1941.

Predmet: Četničko-komunističke bande kretanje

ZAPOVJEDNIŠTVU TALIJANSKE VOJNIČKE POSADE  
COMANDO DEL PRESIDIO MILITARE

Novi

Od zadnjeg svojeg podnietog izvješća potpisati doznao je za sledeće:

1.) Da se Anica Brozičević žena Stjepana komuniste iz općine Bribir koja je pobjegla, sada navodno nalazi kod svoje tetke u Slavonskoj Požegi i to kod osobe Anice Tonković žene Stjepana ulica Primorska.

Hrvatske su nadležne vlasti o ovome obavještene, kako bi se ova činjenica provjerila, te ako odgovara istini, da se imenovana odmah uhapsi. Ujedno je traženo da se ispita kakvom je propusnicom ista mogla putovati.

2.) Ustanovljeno je da komunista Srećko Mureta obučen u kabanicu talijanskog vojnika, jer je takav vidđen i to naoružan.

3.) Među četničko-komunističkom bandom koja se nalazi u šumama viđen je i Ivan Tus iz sela Podskoči kbr. 50 za koga je podnjet izvještaj broj 32/41. — ali se isti i sada nalazi na slobodi. Povrh ovog ustanovilo se da jednom djelu komunista nosi hranu i Slavko Stipeč zvan »Prde« iz sela Podskoči nastanjen kod Mice Mureta Draganove u selu Podskoči star oko 18 godina.

4.) Daljnjom istragom samo se moglo potvrditi da se jedan dio tih komunista kreće po šumi Igar i to u predjelu Kuta koje je na granici triju kotareva Novi—Crikvenica—Delnice.

Prednje se dostavlja Naslovu radi znanja i nadležnosti.

Za dom spremni!

Logornik-bilježnik  
Franjo Španjol v.r.«

U nastavku je, na istom listu papira, dodat za Veliku župu u Senju i dio koji nije dostavljen talijanskoj komandi u Novom. U tom su dijelu navedeni ovi važniji podaci:



»Stjepan Brozičević kao i njegov brat Juraj poznati komunisti imadu svoju kuću u Zagrebu. Ustanovljeno je da se kuća istih nalazi u ulici Kranjčevićeva Trešnjevka, preko puta kuće br. 59.—

Savezno s dopisom ovog logora T. broj: 33/41 potrebno bi bilo putem jednog tajnog redarstvenika pripaziti na kretanje oko te kuće, jer prema dobivenim podacima pazikuća stoji u vezi ili joj je bliže poznato boravište Jurja Brozičevića, za koga je ustanovljeno da od nekog vremena živi u Zagrebu, kuda je navodno došao iz Španjolske preko Francuske i Njemačke. Poznato je da je isti bio u španjolskoj revoluciji i da je agilan komunista već dugo godina.«<sup>19</sup>

Izvještaj je, s obzirom na sadržaj, samo djelomično zanimljiv. U njemu Španjol ponavlja neke podatke koje mu je poslao Vlado Vukelić iz Crikvenice,<sup>20</sup> pa opet potiče talijansku komandu na potrebu hapšenja partizanskih suradnika.

Zanimljiviji je dodatak izvještaju, naslovljen Velikoj župi, jer su u njemu i podaci o stambenoj zgradi Jurja i Stjepana Brozičevića u Zagrebu. Vjerojatno je te podatke Španjol dobio ranije, tj. od Vladimira Lečera dok je još bio na slobodi, budući da su njih dvojica trebali putovati u Zagreb zbog hapšenja Jurja Brozičevića, što je vidljivo iz prethodno citiranih dokumenata.

Sljedeći dokument (br. 7) ima ovaj sadržaj:

7

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOLSKI

T. broj: 35/41.

Novi, dne 27. listopada 1941.

Predmet: Komunističko-četnička kretanja

ZAPOVJEDNIŠTVO TALIJANSKE VOJNIČKE POSADE  
COMANDO DEL PRESIDIO MILITARE

NOVI

O kretanju komunista i njihovih pomagača dostavlja se naslovu sljedeće:

1.) Jedna četničko-komunistička skupina primjećena je u šumi »Zagradski Vrh« i to na mjestu zvanom »Planjava«. I ovaj predio uvijek se podudara sa ranijim mojim podnijetim izvještajima. U ovoj skupini bilo je 5 lica među kojima Anton Stipeč iz sela Podskoči općine Bribir kbr. 5.— star oko 31 godinu. Ova je skupina bila naoružana. Jedino je pomenuti bio obučen u vojničkoj odjeći, dok su ostali bili u građanskom odjelu. Ova je skupina imala dvije mule velike, crne boje ili tamne. Mule su imale vojnička sedla, na iste je bila natovarena jedna posuda za kuhanje za oko 10 l., jedna slamarica i jedan vuneni pokri-vač (biljac). Inače mule nisu ničim drugim bile natovarene.

Napomenuti je, da je ova skupina imala pravac prema Liču, ali je uvijek imala vremena da skrene u pravcu Mrkoplja.

Ovaj se predio nalazi na samoj granici općine Bribir i općine Grižane a početak visoke duboke šume.



2.) Dne 25. X. Margareta Tus i njezin sin Ivan, Podskoči kbr. 50 viđeni su kako odlaze po najslabijem vremenu u šumu i nose pune vreće i košare. Margareta Tus je majka izbjeglog komunista Andrije Tusa.

3.) Postoji opravdana sumnja da je Stjepan Pipinić-u krojaču su-sjedu komunista Blaža Kalafatića poznat boravak i kretanje Tome Strizića komunista iz Bribira.

4.) Napomenuti je, da Stjepan Brozičević imade u Mrkoplju svoju rođakinju udatu za Tomu Crnića imenom Lucija, pored ove imade jednu prijateljsku obitelj imenom Stanka Smolčić isto tako u selu Mrkoplju. Prva obitelj živi u kući broj 213. Bilo bi potrebno pripaziti, dali se imenovani krije povremeno kod tih obitelji, jer je Naslovu poznato da je taj Brozičević jedan među glavnim komunistima.

Prednje se dostavlja naslovu radi znanja i daljnje nadležnosti.

Za dom spreman!

Logornik-bilježnik

Franjo Španjol v.r.«<sup>21</sup>

Sadržaj tog dokumenta je zanimljiv utoliko što sadrži i neke konkretne podatke, pa se stječe dojam da su ih Španjolu dostavljale osobe koje su same zapazale opisane događaje. Tako su, na primjer, podaci u t. 1. vrlo konkretni i vrlo je vjerojatno da je grupa od 5 partizana mogla biti »primjećena« u predjelu Planjava oko 25. listopada. Točno je i to da je bibrirska partizanska jedinica imala u to vrijeme i dvije mule, koje je koristila za tegljenje.

Dio tih podataka Španjolu je dostavio, najvjerojatnije, Vlado Vukelić (već smo ga spomenuli) a dio Vicko Saftić. (Vukelić je bio u prisnijim odnosima s jednim Bribircem od kojeg je — na prijevaru — prikazujući se prijateljem »Tome i Blaža«, doznavao i poneki detalj o kretanju partizana. Naime, taj je Bribirac češće odlazio u šumski pojas i premda nije bio uključen u NOB, ne može se tvrditi da je bio protivnik. Kao i drugi Bribirci, i on je ponekad sretao pojedince ili grupice partizana, koji se nisu ni krili pred takvim »prolaznicima« u šumi.)

Teško je zaključiti kako je Španjol dobio podatke iz Mrkoplja, ali i ovaj detalj upućuje na zaključak da su njegova zaključivanja bila pogrešna, jer je Stjepan Brozičević bio stalno u partizanskoj jedinici i nije se nikada krio u Mrkoplju. Stjepan Pipinić, spomenut u t. 3, u to je vrijeme bio aktivni sudionik NOB-a u Bribiru, ali ni njemu, kao ni drugim bibrirskim aktivistima nije moglo biti poznato kretanje Tome Strizića, koji je tada, kao član partizanskog teritorijalnog štaba za Hrvatsko primorje i Gorski kotar, obilazio područje od Drežnice do Tuhobića.

Idući dokument (br. 8) ima ovaj sadržaj:

8

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOLSKI

T. broj: 36/41

Novi, dne 1. studenog 1941.

Predmet: četničko-komunističke bande kretanje

Velikoj Župi Vinodol Podgorje



Dne 31. listopada 1941. pojavio se u selu Valač, općina Novi Vinodol, komunista Tomo Strizić u društvu sa jednim drugim banditom.

Svi ustaški dužnostnici imaju nalog od potpisanog, da se imaju uvijek staviti u potrebi na uslugu talijanskoj oružanoj posadi. Svaku pojavu četnika-komunista da imaju odmah potpisatom javiti ili prvoj našoj oružničkoj postaji ako ovo nije moguće onda talijanskoj vojnoj posadi.

Rojnik sela Valač Anton Svetić, kada mu je najavljeno, da se nalaze u prolazu kroz selo ova dva bandita trčecim korakom uputio se je u Ledenice. Slučaj je prijavio oružničkoj postaji, koja je odmah o tome izvijestila talijansku oružanu posadu.

Iz Ledenica se odmah uputila jedna ophodnja od 16 osoba, koju su sačinjavala tri talijanska časnika, dva naša oružnika i kao vodič ustaša Anton Svetić, ostali dočasnici i talijanski vojnici. Ta ophodnja opkolila je malo selo Valač, ali su za to vrijeme ova dva bandita krenula dalje put Lukova. Svježim tragom uspjelo je noću oko 10 sati toj ophodnji naići na četničko-komunističku bandu i to na mjestu zvanom Okruglo, udaljeno jedan i pol sati od Bribira. Straža bandita prva je primjetila ophodnju, te je istu pozvala da stane, kako ophodnja nije stala već nastavila potragu, otvorila se obostrana paljba. Poginuo nije nitko, a koliko, se moglo ustanoviti nije nitko ranjen ni od samih bandita. Moglo se je ustanoviti da je na tom mjestu bilo oko 5 bandita. Na mjestu boja ostavili su banditi šator 2 mule i jedno magare. Ove dve mule su u svoje vrijeme oduzete od Talijana. O kretanju ove banditske skupine potpisani je podnio svoj izvještaj 27. listopada 1941. Vođa ove skupine je Anton Stipeč iz sela Podskoči br. 3.

Bandit Toma Strizić došao je iz pravca »Zabukova« između Kala i Male Gore, prema tome je očigledno, da je isti jedan od glavnih organizatora četničko-komunističke bande, koji obilazi pojedine logore bandita, jer se i prema mojim dosadanjim izvještajima moglo ustanoviti da se je smjela četničko-komunistička banda, koja krstari između Ogulina—Delnica Fužine—Lič, Grižane—Bribira razdvojila u manje skupine zbog lakših operacija. Te skupine mjenjaju svoje logorovanje prema potrebi. Iz noćasnje potrage vidilo se da ni samom Striziću nije bilo poznato mjesto logorovanja pojedine skupine, jer se po svježem tragu moglo ustanoviti, da je obilazio razna mjesta od Valča prema Lukovu i niže prema Okruglu.

Vjerovatno je da je Toma Strizić sudjelovao u otmici Kombola te istog otpremio na koje tajno mjesto, dok je ova skupina druga sa Antonom Stipečom iz Podskoči bacila dvije bombe u kuću Vicka Saffića iz Sela Podskoči drugog dana.

Povrh gornjeg izvješća dostavlja se naslovu radi znanja da je tokom ove nedjelje viđeno uvijek na tromedi kotara Novi—Crikvenica—Delnice nekoliko skupina nepoznatih osoba naoružanih, za koje se moglo ustanoviti da su došli iz kotara Brinje. Jedna je trojka šta više pitala gdje se nalazi koji od logora četničko-komunističkih.

Talijanska oružana posada je obavještena po meni usmeno.



Po želji talijanske oružane posade pošto sam pušten iz zatvora, cieli sam ustaški pokret tj. ustaške dužnostnike na prvo mjesto pozvao na dužnost, da se četničko-komunistička banda otkrije. Za vrlo kratko vrijeme rezultat rada svih ustaških dužnostnika i ostalih povjerljivih osoba je bio zadovoljavajući. Danas pak prieti opasnost svim ustaškim dužnostnicima, jer ni jedan nesmije imati oružje, a komunističko-četničkoj bandi je dobro poznato sve ovo. Talijanska oružana posada ovog kotara nije do sada ništa poduzela na licu mjesta, iako su dati točni podaci sa strane potpisanog. Prvi pozitivni rezultat je noćasnja potraga koja je bila pod vodstvom ustaše Antona Svetića sa strane talijanske vojničke posade u ovom kotaru.

Moli se naslov, da se putem našeg Ministra kod II Armade u Sušaku isposluje da ustaški dužnosnici ovog kotara za koje ja budem jamčio i tražio, dade dozvola za slobodno nošenje bar revolvera. Oružanje ustaških dužnosnika samo bi bilo od koristi talijanskoj oružanoj posadi ovog kotara, jer bi mnogi imali prilike sami obračunati sa kojim od bandita, kao što je i bilo do sada prilika. Bez oružja to nije moguće.

Povrh gornjeg ustaškim dužnosnicima ovog kotara nemoguće je jamčiti što se događa u ovom kotaru za vrijeme noći. Svako je kretanje zabranjeno, dok komunisti kojima je poznat kraj, imadu uvijek dosta vremena iz šuma doći u dolinu.

Potpisatom je predbačeno sa strane zapovjedništva oružane posade u ovom kotaru da se slaba volja rada pokazuje, dok je potpisati tvrdio da stoji sasvim protivno i izričito kazao da ne može za ništa jamčiti što se događa kroz noć ili ujutro, jer ni jedan ustaša nema mogućnosti nikakvog rada kroz noć. Moli se o ovome izvjestiti isto tako g. ministar Nezavisne Države Hrvatske kod II Armade radi znanja, jer je potpisati kao ustaški dužnostnik sve što je u njegovoj moći bilo radio i radi i danas, da se onemogućiti četničko-komunistička banda u ovom kotaru.

Za dom spreman

Logornik-bilježnik  
F. Španjol v.r.<sup>22</sup>

U ovom se izvještaju spominje prvi izravni napad talijanskih trupa na logor briberske partizanske jedinice. Cinjenica je da je uslijedio na poticaj Španjolova doušnika Svetića, ali, tek zbog toga što su tog dana (31. X) prošli kroz selo Valač Toma Strizić i Nikola Car i ostavili tragove u snijegu. Dakle, tragovi u snijegu su bili »putokaz« njihova kretanja, i po tim tragovima ih nije bilo teško slijediti.

Tomu Strizića se u izvještaju poimenice spominje, jer je bio poznat u svim naseljima ovog kraja, dok Nikola Car, koji je s njim išao, nije bio poznat, pa ga Svetić nije ni prepoznao.

Vrlo je zanimljiv opis napada na partizanski logor. Pogrešno je navedeno da se je nalazio u »mjestu Okruglo«, jer je bio smješten u predjelu Rožena, nekoliko kilometara jugozapadno od Okruglog. Na tom je lokalitetu bila napravljena drvena baraka i šator u kome je ležao bolesni partizan Zdravko Pađen. (Bolovao je od tifusa zbog čega je morao biti odvojen od ostalih boraca). Talijanski vojnici su došli do barake i šatora, ali su se morali povući zbog partizanske puščane vatre.<sup>23</sup> Pogrešno je naznačeno da je



Anton Stipeč »vođa ove skupine«, jer je tada ova jedinica bila zapravo Bribirska partizanska četa, čiji je komandir bio Franjo Mureta, politički komesar Andrija Tus, a sekretar ćelije KPH Blaž Kalafatić.

Španjol je u izvještaju istaknuo zadovoljstvo aktivnošću Antona Svetića, pa je i to bio razlog da traži oružje (pištolje) za svoje suradnike-doušnike. Talijanska komanda nije udovoljila njegovu zahtjevu.

Idući dokument (br. 9) ima ovaj sadržaj:

9

**»USTAŠKA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VIDNOOLSKI**

Br.: T. 37/1941.

Novi, dne 3. studenog 1941.

Predmet: Četničko-komunističke bande  
kretanje

Velikoj župi Vinodol i Podgorje

Senj

Savezno sa dopisom ovog logora od 1. XI.o.g. br. 36.T. dopunjuje se sljedećim izvješćem:

1.) Ustaša đak Vinko Dika iz sela Podgori općine Bribir došavši u Bribir iz Senja svojoj kući, javio se talijanskom vojnom zapovjedništvu u Bribiru i izjavio želju, da bi odveo jednu satniju talijanskih vojnika na mjesto gdje se zadržavaju četnici komunisti. Kako se baš taj dan pojavio u selu Valač Tomo Strizić sa jednim banditom, to je jedna ophodnja talijanskog vojničtva pod vodstvom vodića ustaše Antona Svetića krenula u potjeru. Savezno sa time talijansko vojničko zapovjedništvo u Bribiru uputilo je istog dana ali noću oko deset sati jednu satniju koju je vodio ustaša Vinko Dika.

Ta potraga je bila bezuspješna. Četničko komunistička banda, koja je doznala od svojih jataka u općini Bribir, da je ustaša djak vodio tu talijansku satniju, da bi narod općine držala u strahu i omela podkazyvanje njihovo, izvršila je atentat na ustašu Vinka Diku i to jučer točno u 4 sata poslije podne na mjestu zvanom »Rudini« u samoj blizini sela Podgori. Atentat je izvršio komunist Blaž Kalafatić iz Bribira, koji se odmetnuo kada i Tomo Strizić. Sa atentatorom Kalafatićem bila su još dva bandita, koji su bili maskirani. Ova banda bila je skrta iz jednog grma u obližnjoj šumici iza koje se može slobodno krenuti u brda i šumu. Ta banda nije se povukla prema brdima, već spustila se prema selu Kosavin. Potraga koja je uslijedila po talijanskom vojničtvu ostala je bez uspjeha.

Atentator je ispalio 5 hitaca na ustašu Vinka Dika. Jedan je hitac pogodio ustašu sa strane leđa. Od tog pogotka pao je odmah na zemlju onesvješćen. Atentatori misleći da je mrtav nisu nastavili sa pucanjem. Ustaša Vinko Dika vidio je atentatora te je počeo bježati, jer je nenaoružan kao ni svi drugi ustaše. U bjegu počeo je vikati, da



bi uzbunio narod. Kada je došao svjesti dopremljen je do kuće Marije Antić iz sela Podgori kbr. 1.

Ustaši Vinku Diki pružena je liječnička pomoć po opć. liječniku iz Bribira i po liječniku talijanske vojničke posade u Novom, koji se odmah uputio sa jednim teretnim samovozom na licu mjesta. Po talijanskom liječniku odveden je na liječenje ustaša Vinko Dika u talijansku vojnu bolnicu u Crikvenicu, koja je uspjela i nema opasnosti po život, ako ne nastanu kakve komplikacije.

2.) Danas mi je pristupilo nekoliko ustaških dužnostnika i javno kazali, da im prijeti opasnost, jer je četničko-komunističkoj bandi poznat njihov rad protiv njih. Svi javljeni ustaše traže oružje zarad odbrane i mogućnosti daljega rada na razotkrivanju bandita.

3.) Vicko Saftić iz sela Podgori, u čiju su kuću komunisti bacili nekoliko bombi preko prozora, pošto je samo lakše ranjen otputovao je u Zagreb, da se stavi na raspoloženje ustaškoj vojnici. Obitelj je iz sela Podgori odselio.

4.) Lucija Saftić iz sela Podgori, žena odmetnutog komunista sa djetetom isto se tako odmetnula u šumu. Sa sobom je odnijela svr hranu i posteljinu. Kuću je sasvim napustila. Za ovim banditom nije potraga raspisana. Stalno se kreće u rajonu tromeđa kotareva Novi—Crikvenica—Delnice i služi kao vođa jedne petorke četničko-komunističke bande zbog poznavanja položaja.

5.) Mladić Ivan Tus iz sela Podskoči komunistički jatak, za koga je podniet izvještaj pod T. br. 34 od 26. X. sada se nalazi u Crikvenici u zidarskoj školi. Talijanske vojničke vlasti u Novom o tome su usmeno obavještene.

6.) U mjestu Novom, na jednoj livadi zvanoj »Dolac« dvadesetak koraka od zadnje kuće uz samu stazu koja vodi prema brdovitom kraju nađene su tj. otkrivene po domaćem žiteljstvu 8 talijanskih bombi u ispravnom stanju. Bombe su ofenzivne br. 8. Talijanska oružana posada o tome po potpisatom izvješćena je poslala je svog časnika i jednog oružnika koji su te bombe odstranili.

7.) Potpisati je jučer kratkim putem poslao naslovu letak koji je sastavio Nikola Stipeč iz općine Bribir navodno po diktatu dvojice bandita koji su istog zaustavili u 8 sati na večer na samom ulazu sela Bribir. Opisati je kreten, al je vjerojatno daje sa banditima imao sastanak na sigurnom mjestu, a njegovo slaboumlje su banditi upotrebili da bi se to razglasilo i narod prestrašio i držao u strahu, kako bi banditi mogli što slobodnije se kretati. Imenovani je sastavio dva ovakva letka, koji su po talijanskom vojnom zapovjedništvu oduzeti. Potpisatom je brzoglasno za kratko vrijeme izdiktirao opć. bilježnik ustaša Bačić iz Bribira.

8.) Potpisati je u više navrata zamolio ovdašnjeg zapovjednika talijanske posade, da bi mu se dozvolilo, da u zajednici sa istim ili sa kojim drugim časnikom smije otići do Rijeke, da bi sakupio potrebne podatke od Vladimira Lečera koji je sa znanjem i nalogom radio u zajednici sa komunistima, da bi mogli znati njihovo kretanje i nakane, te u zgodnom času sve pohvatati. Mojoj želji nije udovoljeno, jedino sam zamoljen da napišem jedno pismo Lečeru kako bi oni mogli od njega dobiti potrebne podatke. Dostavlja se naslovu priepis tog pisma.



9.) Naslovu je poznato iz ranijeg mog izvještaja usmenog, da imade jedan broj nepoznate inteligencije, koja cjelu četničko-komunističku bandu finansira, baš spomenuti Lečer imao je nalog, da na svaki način dozna imena ili bar mjesto stanovanja tih osoba. Savezno sa ovim poveo sam pažnju da bi što mogao dokučiti. Ovih mi je dana sasvim slučajno uspjelo da doznam, da se baš u Crikvenici nalazi jedan klub Anglofilsko-masonska-komunistički, te da imadu tajne sastanke i razne kurire, tako da je baš i taj dan bio kod njih jedan kurir. Gosp. sam Velikom županu lično označio imena. Da bi se taj klub mogao sasvim otkriti, potrebno je imati jako sposobne tajne osobe. Polazna točka je poznata, pa je istim lakši rad.

Brzjavno sam pozvat po opunomoćenom Ministru kod II talijanske armade u Sušaku, te ću ovaj izvještaj u prijepisu istom predati radi znanja.

Dostavlja se naslovu radi znanja i daljnje nadležnosti.

Za dom spreman:

Logornik-bilježnik  
F. Španjol v.r.

Nadopuna gornjeg izvješća:

Potpisati nije mogao izvršiti nalog gosp. opunomoćenog ministra kod II. armate, jer je sa granice vraćen, stoga nije ni ovaj izvještaj u prijepisu predan.

Savezno sa mojim pismom upućenim Vladimiru Lečeru povjerljivoj osobi, koji je po talijanskom vojnom zapovjedništvu zatvoren, dobio sam danas odgovor od gosp. zapovjednika u Novom da istog nisu mogli pronaći u zatvoru ni u Sušaku ni u Rjeci. Kako se imenovani ne nalazi zatvoren ni u Crikvenici, o čemu je potpisati svojedobno naslov izvjestio usmeno, to se moli doznati gdje je i šta je sa Vladimirom Lečerom.

F. Španjol v.r.

Prijepis pisma

Gosp. Vladimiru Lečer,

Dogodilo se nesporazumom, da sam ja bio po našoj savezničkoj vojnoj posadi u Novom zatvoren. To je u veliko onemogućilo moj rad na razotkrivanju kretanja četnika i komunista u kojem ste mi vi poslu bili od nezamjenjive potrebe.

Neznajući talijanska oružana posada za naš rad, koji je bio za dobro obostranog zajedničkog rada, koji je išao za tim da doznamo sve što naši protivnici spremaju i da ste vi po mojem i po znanju naših vlasti imali naređenja da sarađujete sa komunistima, pošto ste imali među njima bliskih znanaca, to se dogodilo, da ste i vi došli u zatvor. Danas su naši saveznici o tome izvješteni. Poznato im je sve što ste vi mene izvještavali, a ja naše vlasti, a naše pak vlasti zapovjedništvo II. armate u Sušaku. Sada im je poznato i to, da ste vi morali ići samom u Zagreb, da bi tamo uhvatili Jurja Brozičevića komunistu iz španjolske revolucije koji se u Zagrebu krije i sigurno je jedan od jakih komunista terorista.



Jedno za nas je od velike važnosti, da znademo, dali ste doznali imena advokata, za koje ste bili doznali da financiraju ovu bandu u našem kraju, ja sam vas bio naročito zamolio i upozorio na tu činjenicu da doznate njihova imena, ili barem mjesto od kuda novac dolazi. Kako se ja sa vama više nisam našao, nisam mogao ništa doznati. Donosiocu ovog pisma možete u ovoj stvari kazati, ako ste bilo što doznali, jer je to od velike važnosti. Nadam se da ćete vi biti brzo oslobođeni, samo nebi bilo ni dobro da su vas odmah pustili, jer bi naši protivnici tada znali da vi radite za nas, pa bi vam tada prijetila opasnost života od tih bandita, ovako će oni sada još više biti osvjedočeni da ste vi njihov.

Još jedanput kažite sve što vam je poznato u stvari komunista g. Ten. Kol. Fabio Basta glavnom zapovjedniku talij. voj. u Novom ili onoj osobi koju on bude do vas uputio.

Radit ćemo i dalje za dobro Hrvatske Domovine u zajednici sa našim prijateljima i saveznicima, te se nadam i mislim da ćete biti što prije oslobođeni.

Za dom spreman!

(M.P.)

Logornik-bilježnik  
F. Španjol v.r.«<sup>24</sup>

U ovom je spisu naročito zanimljiva t. 1. pa se na nju šire osvrćemo.

Vinko Dika, o kome Španjol izvještava, pohađao je gimnaziju u Senju, a budući da su 1. studenog katolički praznici (Dan svih svetih) došao je zbog toga kući u Bribir. Najvjerojatnije je još u prolazu kroz Novi bio u kontaktu sa Španjolom, pa su se dogovorili o mogućem vođenju talijanske vojske u potragu za partizanima upravo po tragovima u snijegu koji je napadao tih dana u šumskom predjelu. Prema tome se ova akcija odvijala neovisno o akciji Antona Svetića iz sela Valač.

Dika se, očito, javio u Bribiru zapovjedniku talijanske vojske<sup>25</sup> i u duhu ranije pokrenute inicijative, kojom je Španjol namjeravao koristiti snijeg (tragove u njemu), ponudio se za vodiča u šumu. Nije poznato dokle je došla ta grupa talijanskih vojnika. Vjerojatno je da do partizanskih tragova u snijegu nije došla, a budući da im smještaj partizanskog logora nije bio poznat, vratili su se u Bribir neobavljena posla.

Nije točna Španjlova tvrdnja da je ta akcija Vinka Dike bila poznata partizanima, pa da su zbog toga organizirali »atentat« na njega. Naime, tog i nekoliko prethodnih dana nalazili su se u Bribiru, u selu Štale kod aktivista NOB, pripadnici partizanske jedinice Blaž Kalafatić i Milan Mataija. Imali su zadatak da na prikladan način, uz posredovanje Josipa Juričića, omladinskog aktiviste NOB-a iz sela Štale, privole ustašu Tomu Udovića da dođe u to selo i da ga ili odvedu živog u partizanski logor ili ubiju. Budući da je on kategorično odbio da dođe iz mjesta Bribir (tu je bila talijanska posada) u selo Štale, morali su odustati od te akcije. Doznali su, najvjerojatnije putem spomenutog Josipa Juričića, da je u Bribir došao Vinko Dika, pa su mu 2. studenog postavili zasjedu i ranili ga, te se — misleći da je smrtno ranjen — povukli.

U t. 4. se spominje Lucija Saftić, koja je bila supruga partizana Josipa Saftića.



U t. 5. se pogrešno navodi da se »komunistički jatak« Ivan Tus nalazi u zidarskoj školi u Crikvenici. Naime, u tu je školu polazio omladinac Ivan Tus, ali druga osoba, istog imena i prezimena, a ne ona koju je Španjol naveo u dokumentu br. 6.

U t. 7. se spominje aktivnost Nikole Stipeča. S obzirom na to da je bio umno poremećen, aktivisti NOB-a nisu imali s njim nikakve veze, a i »letci« koje spominje Španjol, bili su sadržajno potpuno nesuvisli.<sup>26</sup>

Sadržaj t. 8 i 9 kao i priloga (»prijepis pisma«) odnosi se na već spominjanog Vladimira Lečera, s tim da se u ovom dokumentu navodi i njegovo puno ime i prezime. Inače je u pismu pogrešno navedeno da se pukovnik zove Basta, a treba biti Besta.<sup>27</sup>

Idući dokument (br. 10) sadrži dva dijela i ima ovaj sadržaj:

## 10

Spisan kod ustaškog logora u Novom dana 8 studenog 1941.

P.P.

Dolazi ustaša Svetić Anton iz sela Valač kbr. 10 te daje u zapisnik slijedeće:

Dana 31. listopada o.g. došao je u naše selo Valač odmetnik Strižić Toma sa još jednim drugom. Kad sam dočuo da se nalaze u selu, ja sam uzjašio na konja i otišao u Ledenice, te prijavio žandarmeriji i talijanskoj komandi, koji su spremili kamion i ljudstvo i krenuli smo put sela Valač i okolicu u potragu za odmetnicima.

Svetić Anton v.r.

### USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOLSKI

T. br.: 38/41

Novi dne 8. studenog 1941

Predmet: Četničko-komunističke bande  
špijunaža

Kotarskoj oblasti

Novi

Novi

Dostavlja se naslovu prednja zapisnička izjava ustaše Antona Svetića iz sela Valač, koga komunisti imaju na zubu, jer je isti učestvovao u potjeri za Tomom Strižićem, te pomagao u otkrivanju logora.

Logornik-bilježnik  
Španjol v.r.«<sup>28</sup>

Sadržaj spisa nedvojbeno potvrđuje sudjelovanje Antona Svetića u »potrazi za odmetnicima«. Nije, međutim, moguće pouzdano pojasniti razloge zbog kojih je Španjol poslao Svetićev »zapisnik« Kotarskoj oblasti u Novom, odnosno kotarskom predstojniku. Činjenica je da je većinu ovdje spomenutih dokumenata Španjol slao u prijepisu kotarskom predstojniku. Pa i naznaka »predmeta« tj. »četničko-komunističke bande — špijunaža« nije jasna.



Naime, smisao ovog sažetka je dvosmislen, jer se može tumačiti kao da je u pitanju Španjolova »špijunaža«, u kojoj sudjeluje i Svetić, ili pak da je u pitanju »četničko-komunistička špijunaža« koja je otkrila izdajnički rad Svetića, pa mu, po Španjolovoj ocjeni, prijeti zbog toga opasnost.

Idući dokument (br. 11) ima ovaj sadržaj:

11

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOLSKI

T. broj: 40/1941

Novi, dne 9. studenog 1941

Predmet: Četničko-komunističke bande  
i pomagača istih — kretanje

ZAPOVJEDNIŠTVU TALIJANSKE VOJNE POSADE  
COMANDO PRESIDIO MILITARE DI

NOVI

Na traženje naslova, da i pismeno podnesem svoj izvještaj o kretanju i radu četničko-komunističke bande u kotaru Novom dostavljam sljedeće radi znanja i nadležnosti:

1.) Po izvršenom atentatu na ustašu Vinka Diku, atentator Blaž Kalafatić spavao je tu noć u kući Marije Marinčić ud. pok. Tome iz sela Sv. Nikola kbr. 26. opć. Bribir. Po ovom saznanju odmah sam naslov usmeno obavjestio.

2.) Komunista Srećko Mureta zvani »Muhač« koji je iz Zagreba pobjegao (poznati komunista) bio je kod svoje kuće u kojoj se niko ne nalazi, jer mu je bliži rod zatvoren u zatvoru po naslovu. Tom prilikom šta više preko noći kuhao je hranu navodno palentu. Nije se moglo točno ustanoviti, ali svi navodi dokazuju, da je svojoj rodbini silom oduzeo t.j. prisilio da mu dadu pol svinjčeta, za ovo posljednje potpisati prikupiti će istinite podatke. O ovome je naslov isti tako odmah obavješten usmeno.

3.) Četničko-komunistička banda dobija izdašnu novčanu pomoć putem svojih kurira, te ova banda, ako nešto od naroda uzme razbacuje se novcem kako bi narodu pokazala, kakvo će blagostanje vladata, kada oni preuzmu vlast. Promičba je svaki dan jača a uperena je protivu ustaške Hrvatske i fašističke Italije. Duhovne vođe i organizatori nalaze se u mjestima kao centar Sušak, zatim Crikvenica a vjerojatno i drugim mjestima. Skupina četničko-komunistička koja se kreće na području kotara Novi—Crikvenica dobila je u zadnjih dana 50.000 Kn.

4.) U selo Podskoči općine Bribir, koje se nalazi najbliže šumi četničko-komunistička banda našla je najviše svojih pristaša tako da se moglo ustanoviti, da su iz toga sela u bjegstvu: 1). Franjo Mureta pk. Josipa kbr. 15., star oko 27 god., 2). Anton i brat Vicko Stipeč Antunovi i Marije prvi star oko 30 god., drugi oko 18 god., kbr. 5, 3). Josip Safftić Josipov star oko 30 god., njegova žena Lucija i kći Božica stara 6 god., kbr. 35. 4) Mato Saftić Josipov star oko 28. god, kbr. 32., 5)



Andrija Tus star oko 26 god. kbr. 50., 6) Ivan Stipeč pk Ludovika star 17 god., kbr. 17. Osim ovih poznati su kao glavni pomagači i kuriri Ivan Tus Josipov i Margareta za koje je već više puta bilo dostavljeno, no koji je po naslovu prije dva dana uhapšen, zatim Slavko Stipeč Ivanov i Ivan Mureta Dionizin svi iz sela Podskoči.

Dostavlja se znanja i nadležnosti radi, da se jedan od gornjih odmetnika Stipeč vratio te se slobodno po selu kreće, no njega bi trebalo pod svaki način uhapsiti.

5.) (Izostavljeno. Nije zanimljivo za ovu temu. Nap. M.P.)

6.) U šumi »Godišnji-teklina« na granici kotara Novi i Crikvenica i to baš na području općine Selca nalaze se tri lješine, za koje se navodno drži da je jedan Spoja odmetnik iz Bribira a druga dvojica su navodno iz općine Ledenica. Zaključuje se da su ove tri lješine ostale iz borbe koja je vođena između talijanskog vojništva i našeg oružništva iz općine Ledenice koji je vod vodio ustaša Anton Svetić iz sela Valač opć. Novi. O ovome je naslov po saznanju odmah obavješten, a tako isto i zapovjedništvo talijanske posade u Bribiru.

Za dom spremni!

Logornik-bilježnik  
Franjo Španjol v.r.«

Prijepis ovog spisa je Španjol poslao 12. studenog Velikoj župi u Senj i u popratnom dopisu naveo ovo:

»Dostavlja se naslovu prednje izvješće radi znanja i nadležnosti.

Danas je potpisatom kazao zapovjednik talijanske vojničke posade Ten. Col. Fabio Besta, da je jučer na cesti između Crikvenice i Bribira pokušao atentat na samovoz koji prevozi putnike Plase—Senj. Bilo je postavljeno nekoliko bombi koje su imale eksplodirati kod prelaza samovoza, ali kako je u međuvremenu prošao jedan lakši talijanski samovoz, to su i te bombe eksplodirale bez ikakvog težeg učinka.

Potpisati je danas dobio od talijanskog zapovjedništva samokres za obranu koji je bio istima uručen.

Za dom spremni!

Logornik-bilježnik  
Franjo Španjol v.r.«<sup>29</sup>

Podaci, naznačeni u t. 1. ovog izvještaja su točni jer su Blaž Kalafatić i Milan Mataija zaista prespavali u selu Sv. Mikula nakon atentata na Diku. Otvoreno je pitanje načina na koji je to Španjol doznao.

Podaci u t. 2. također su u osnovi točni, jer je Srećko Mureta zaista ponekad dolazio u svoj dom. Španjolu je te podatke, najvjerojatnije, dala Adela Lečer, supruga prethodno spominjanog Vladimira, koji je tada bio u zatvoru. Iz drugih je dokumenata poznato da je i ona surađivala sa Španjolom,<sup>30</sup> a budući da je stanovala nedaleko od kuće Srećka Murete, moguće je da ga je i zamijetila.

Podatke iz t. 4. je Španjolu, najvjerojatnije, dao Vicko Saftić.

Podaci iz t. 6. su potpuno netočni i očito je da su izimišljeni.

Idući dokument (br. 12) ima ovaj sadržaj:



»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOL

T. br. 44/41.

Novi, 18. studenog 1941

Predmet: četničko-komunističke bande  
kretanje

Zapovjedništvu vojničke posade Novi

Novi

Dostavlja se naslovu radi znanja i nadležnosti slijedeće:

1/. Na kršu između sela Dragaljin i sela Podskoči nalazi se jedna špilja u kojoj se po potrebi može sakriti i 200 osoba. Ta špilja nije primjetna iz daleka, već iz same blizine. Sumnja se da ta špilja služi banditima koji se kreću po ovom kotaru kao sklonište. S tog položaja banditi mogu lako i brzo krenuti u nizinu kao i prema gorama šuma. Po otkriću ovoga odmah sam usmeno izvjestio naslov. Bilo bi dobro na svakoji način voditi kontrolu oko te špilje, a naročito iznenada noću ili u zoru ovu špilju opkoliti.

2.) Ustaše i povjerljive osobe tvrde iz općine Bribir da se i danas četničko-komunistička banda kreće u samoj blizini općine Bribir. Zna se da se jedna petorka ili šestorka kreće i zadržava oko mjesta »Grobak« u nizkoj šumi, u toj skupini nalaze se Kalafatić, Veljačić, a drugo su strane osobe iz drugih kotareva. U drugoj skupini nalaze se Saftić, Tus, Stipeč i drugi nepoznati, a ova se skupina zadržava oko mjesta »Rošče« isto tako u niskoj šumi. Za Brozičevića sve se više dokazuje da se isti kreće uvijek u samoj blizini sela općine Bribir, te se krije po raznim mjestima, a Naslovu je poznato, da je isti pokušao doći i u samu kuću jedne osobe koja usko sarađuje s Naslovom preko mene.

3). Naslovu je bila osobno predstavljena gdja Lečer, koja se sama i na moju molbu stavila na uslugu za otkrivanje te bande u općini Bribir kao osoba u koju nekoji komunisti imaju puno povjerenje, jer su imali povjerenje i u muža iste. Naslov je bio sporazuman sa radom njezinim. Kada je imenovana meni javila, da je Brozičević pokušao jednu noć doći istoj, ali mu je bilo nemoguće, jer je kod iste bilo više osoba, ja sam to odmah naslovu saopćio. Poslije toga učinjena je po mojem mišljenju jedna velika pogreška, da je baš oko kuće iste postavljena zasjeda, i kada je prekjučer jedan od bandita pokušao da dođe k njoj, navodno i vjerojatno sam Brozičević, patrola otvorila je vatru na tu osobu, a što je najgore drugi je dan po talijanskom vojništvu u Bribiru izvršen pretres u kući iste, za vrijeme njezinog odsustva. Kako se taj i takav slučajevi brzo proćuju, to se unapred može znati, da se od sada neće usuditi ni jedan od bandita doći kod te osobe, jer vide da im je opasno. Moje je skromno mišljenje da se takvim radom ne postizava nikakva korist, već protivno onemogućuje se jači rad oko uništavanja te cijele bande.



4). Naslovu je poznato da su ustaše i osobe od poverenja talijansko vojno zapovjedništvo u Bribiru u više navrata i to odmah izvjestile o kretanju i boravku te bande kao: o boravku Veljačića u kući majke, drugi put o njegovu boravku iznad sela Štale. Nalaz i boravak jedne skupine na mjestu zvanom »Grobak« gdje su i jednu ženu zastavili. Bilo je ovakvih prijava više. Talijansko vojno zapovjedništvo u Bribiru je u nemogućnosti da odmah postupi pa i da imade uspjeha, jer su im krajevi nepoznati dok su tim banditima poznati vrlo dobro i kretanje im je zato lako. Nije cijeli narod općine Bribir mišljenja te bande, već samo jedan mali broj, te je i sam narod ozlojeđen protivu te bande, zbog koje u stvari cijeli narod strada. Potpisatom već u nekoliko navrata obratili su se ustaše i druge osobe od poverenja iz općine Bribir, da su oni voljni, da surađuju javno naoružani sa talijanskim vojništvom i da se toj bandi u ovom kotaru učini kraj. U općini Bribir imade dosta takvih osoba, koje bi dobrovoljno uzele udjela u toj akciji, u te osobe trebalo bi imati puno povjerenje. Takve osobe u zajednici s talijanskom vojskom vjerujem da bi imale pun uspjeh.

Moli se stoga naslov, ako postoji za takav rad zakonska mogućnost, da se ovo oživotvori, tj. da se povjerljive osobe naoružaju, te da u zajednici sa talijanskom vojnom posadom učine red u ovom kotaru, koji je potreban za obostrano dobro. Vjerujem da bi uspjeh bio siguran jer je ovim osobama isto tako poznat svaki kraj u ovom kraju kao i samim banditima.

5). Za Tomu Strizića je utvrđeno da je vođa cjele ove bande, istom se nikad nezna mjesto boravka, već stalno putuje od jedne skupine do druge i obilazi sve krajeve primorja, Gorskog kotara kao i zalazi u samu Liku. Da bi se ovog bandita najopasnijeg uhvatilo potrebno je i jedino moguće pomoću zasjeda stalnih. Baš i u ovom slučaju mogu pomoći samo domaće osobe kojima je poznat teren.

Za dom spreman!

Logornik-bilježnik  
F. Španjol v.r.«<sup>31</sup>

Podatke o špilji iznad sela Dragaljin (t. 1) je mogao Španjolu dati bilo koji od njegovih doušnika iz Bribira, jer je za tu špilju znalo mnogo bribirskih žitelja. Talijani su ju zaista i »pretresli« idućih dana, ali nisu u njoj ništa našli, jer uopće nije korištena za potrebe NOB-a.

Podaci u t. 2 potpuno su neosnovani, jer je partizanska jedinica prije, tada i poslije živjela i djelovala kao organiziran partizanski odred i njen je smještaj uvijek bio zajednički za sve pripadnike. Dakle, nikada se nije razdvajala, osim kada su se od nje odvojili drugovi iz Liča i Fužina, a kasnije i iz Ledenica, s tim da osnuju nove partizanske jedinice u »svojim« predjelima.

U t. 3 se prvi put spominje i Adela Lečer kao španjolov doušnik. Čini se da je u njegovu službu stupila uskoro nakon što su talijanske vojne vlasti uhapsile njenoga supruga Vladimira. Očito je da joj je bila poznata suradnja njenoga supruga sa Španjolom.

U t. 4 je Španjol opisao nastojanje da naoruža neke »povjerljive« Bribirce za »borbu protiv odmetnika«. Talijanska je komanda prihvatila ovaj njegov prijedlog i Španjol je za tu akciju predvidio Vicka Saftića iz Bribira, koji je trebao zapovjedati tom grupom. Stoviše, bio je pozvao i grupu Bri-



biraca na sastanak u vezi s tom akcijom, ali se nitko nije prihvatio takvih »zaduženja«.<sup>32</sup>

Idući dokument (br. 13) ima ovaj sadržaj:

»USTAŠA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET  
USTAŠKI LOGOR NOVI VINODOL

T. broj: 47/1941.

Novi, dne 27. studenog 1941.

Predmet: protuustaška promičba

OSOBNOM UREDU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE  
ZAGREB

Kada sam dole potpisani službenim poslom došao dne 18. o.mj. kod Zapovjedništva talijanske vojničke posade u Novom i to kod godp. zapovjednika podpukovnika Fabia Beste, bio sam sasvim hladnokrvno primljen.—

Izručio sam istome pismeno izvješće o kretanju četničko-komunističke bande u ovom kotaru i raspravljao s istim o mogućnosti konačnog suzbijanja četničko-komunističke bande.

Izenada je na mene upravio pitanje gosp. podpukovnik, da ja želim po drugi puta da budem zatvoren po talijanskim vojnim vlastima, jer da ja iskrene prijatelje talijanske vojničke posade u Novom proganjam. Tome sam se začudio te sam zamolio gosp. potpukovnika za uzrok takvog sumnjičenja, jer se osjećam pravim i vrijeđa me takvo sumnjičenje. Napomenuo sam da kao ustaša svjestan da je talijanska nacija Ustaškoj Hrvatskoj nadasve prijateljski naklonjena i drugo.—

Poslije toga rečeno mi je da sam ja jučer u samoj blizini zgrade zapovjedništva vojničke posade, kao i zgrade talijanske oružničke posade rekao gospodinu N.P. ... da je meni vrlo malo stalo do talijanskog vojničtva i do samog talijanskog zapovjedništva. Znajući da gornje ne stoji i da je to jedna hotimična kleveta od ljudi protuustaški raspoloženih, i to baš onih osoba koje su od uvijek radili protivu interesa i časti Hrvatskog naroda, u ovom slučaju N.P., uvređen odgovorio sam gosp. podpukovniku da se čudim da nije već do sada bio slučaj takve podle optužbe, jer sam to očekivao i do sada čim sam pušten iz zatvora dne 20. listopada 1941. u kojem sam bio 20 dana zahvaljujući samo optužbama takvih osoba ... Zamolio sam gosp. zapovjednika da ne poklanja vjeru takvim optužbama, jer da je ljudima protuustaškim cilj da stvore razdor i da onemoguće suradnju između Hrvatski ustaških vlasti-dužnostnika i talijanske vojničke posade. Napomenuo sam gosp. zapovjedniku da nebi želio ni njemu ni sebi ono što u svom srcu želi Ustaškoj Hrvatskoj i Talijanskoj naciji N.P. ...

(... izostavljeno. M.P.)

U ovom su kotaru političke prilike bile teške. Ustaški je pokret nailazio na tešku borbu, koju su u tajnosti vodili razni jugovići, masoni, komunisti i drugi. Kada je u ovim krajevima Hrvatska vojna vlast a polak ove i javni red i sigurnost prešla u nadležnost talijanskih vlasti Ustaški je pokret bio sasvim onemogućen. Kada su talijanske vlasti



našle za potrebno da i mene zatvore, onda su protivnici ustaškog pokreta imali još više promičbene mogućnosti.

Odgovara istini da sam ja omogućio odlazak u pripojene krajeve talijanskoj državi trima židovskim obiteljima. Samo jedno stoji da su te obitelji imale dozvolu od Ravnateljstva za javni red i sigurnost za odlazak u te krajeve, u svakom sam pak slučaju tražio brzoglasno odobrenje od Ustaškog redarstva u Zagrebu. Svaki put sam dobio odgovor naređenje, da moram sve židove prebaciti, samo da moram biti na oprezu da ne prenesu novac, ukoliko istog imaju, jer je istima uglavnom novac već u Zagrebu oduzet. Taj nalog sam dobio od g. Cerovskog ravnatelja i Oreba tajnika. Tu sam dužnost obavljao po službenoj dužnosti i po nalogu a nikako da sebi pomognem. Potvrđujem da sam primio novac, ali taj novac nisam primio za sebe. Koliko je novaca nađeno i dobijeno zaprimljeno je po knjigama ustaškog logora Novi—Vinodol, a blagajnu Logora vodi Logorni pobočnik ing. Dušan Lapajne. Danas se te židovske obitelji nalaze u Novom Vinodolu, jer su po talijanskim vlastima natrag prebačene, po preuzimanju gornje vlasti. Moram i to napomenuti da su baš talijanske vlasti kada sam bio u zatvoru na svaki način nastojale da bi se mene kao ustaško dužnostnika kompromitovalo, pa se baš i te židove saslušao, ali se protivu mene nije moglo ništa pronaći, jer ništa nisam učinio što nisam smio i što nisam morao.

(.....)

U svoje sam vrijeme predao i pismo jednog Židova koje je bilo upućeno Jeličiću tajniku Urugvajskog konzulata u Zagrebu za švercovanje novca, o tome znade Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, kao i ustaško redarstvo i ustaška nadzorna služba.

U mom sam životu ostao neokaljan. Nisam se prodao niti onda kada sam gladovao, i kada mi je nuđeno i namještenje i novac, samo da kažem jedno — da pristajem na onu politiku koja je hrvatski narod uništavala. Ostao sam uvijek dosljedan svojih načela, nijedna me sila nije mogla kupiti. Moj progon je trajao od 1928 do 1941 i ostao je častan. Danas mi je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj priznato moje stradanje i dobio sam namještenje svog zvanja općinski bilježnik u občini Novi—Vinodol. Svoje sam dužnosti vršio savjesno. Ustaška me prisega ranije i sada jednako vezivala i vezuje za častan život koji je kod mene bio i ostao.

Na temelju izloženog molim Naslov i to:

1) Da se povede najstroža istraga protivu mene kao općinskog bilježnika a naročito kao ustaško dužnostnika.

2) Da se čim prije onemogućí rad ovakvim osobama kao N.P., ada se one osobe koje su dosada uzimali u zaštitu N.P. i slični najozbiljnije opomene jer takav rad onemogućuje USTAŠKI OSLOBODILAČKI POKRET u svome radu i organizaciji. Potrebno je čuti što kaže narod kad vidi da se protivnici hrvatskoga naroda zaštićuju. Moj je život uvijek u opasnosti. Prijatelji ustaše savetovali me, da se sklonim za jedno vrijeme, nisam htio, jer znam da mora netko i ovdje biti, ali kažem otvoreno ustaški ako se dozvoli ovakvim kao N.P. da i dalje radi i rovar, kako su do sada, i da ih pojedinci iz ustaškog pokreta



zaštićuju, onda je uludu za danas rad po ustaškim načelima u ovom kotaru.

Ostajem

Za dom spreman!

Logornik  
bez djelatne dužnosti  
F. Španjol v.r.«<sup>33</sup>

Iz ovog je izvještaja vidljivo da talijanska komanda — bez obzira na Španjolovu saradnju s njom — nije imala potpuno povjerenje u njega. Uostalom, Španjola su talijanske vlasti ponovo uhapsile 26. prosinca 1941. godine.

Analiziranje onoga što citirani spisi sadrže, kao i onoga što ne sadrže, može se zaključiti ovo:

1. Španjolova obavještajna djelatnost datira od druge polovice srpnja 1941. godine. Od tada je bio organizator ustaške obavještajne službe u novljanskom kotaru, jasno — u okviru takve službe koja se tek organizirala na području NDH. Svoje je izvještaje dostavljao na razne adrese, kako velikom županu u Senj, tako, od rujna, i povjereniku NDH pri komandi talijanske II armije u Sušaku, a u prijepisu i kotarskom predstojniku u Novom. Nakon što su ga talijanske vlasti prvi puta uhapsile (početkom listopada), prihvatio je i izravnu suradnju s njima, ali samo u odnosu na djelovanje pripadnika NOB, o čemu ih je od tada redovno izvještavao.

2. Osim Vladimira Lečera i njegove supruge Adele, svi ostali Španjolovi doušnici bili su iz redova malobrojnih »zakletih ustaša«. Budući da su i po tome bili poznati u narodu, teško su mogli doznati vrednije podatke o aktivistima NOB-a u kotaru. Zbog toga su i njihovi izvještaji osnivani na prepričavanjima koja su kolala u redovima žiteljstva, ili na njihovim vizualnim zapažanjima.

3. Sasvim je očito da je Španjolova obavještajna djelatnost bila usmjerena prije svega na područje Bribira, jer je najveći dio vinodolskih partizana, pa i najistaknutijih komunista, bilo iz tog mjesta. Osim toga je u ovom vinodolskom naselju bio 1941. godine najrazvijeniji NOB.

4. S obzirom na činjenicu da je — pogotovu u Bribiru — bila organizacija NOB-a već 1941. godine prilično razvijena i da Španjolovi izvještaji skoro i ne sadrže podatke o tome, potvrda je da iz tih redova nije ni jedan njegov doušnik mogao doznati iole vredniji podatak, osim onih podataka koje je dobivao Vladimir Lečer u razgovoru s pripadnikom NOB-a s kojim je bio povezan. Podsjetimo da je u to vrijeme djelovalo u Bribiru (u raznim organizacijskim oblicima) oko 200 aktivista u NOB-u, a Španjol je doznao tek za nekoliko njih, pretežno iz sela Podskoči (preko Vicka Saftića i njegova oca Antona). Dakle, vrlo razgranata i bogata djelatnost tih aktivista za njega je ostala potpuno nepoznata, a to i jest potvrda čvrstine te organizacije.

Dodajmo k tome i činjeicu da se početkom jeseni vratilo iz partizanske jedinice i desetak Bribiraca i da ni jedan od njih nije otkrio Talijanima odnosno Španjolu gdje i s kime je dotad bio. I to je razlog za našu tvrdnju da Španjolu, a najvjerojatnije ni talijanskoj obavještajnoj službi, nisu bili poznati podaci o sastavu, organizaciji i djelovanju partizanske jedinice, dakle — u njenim redovima nije bilo izdajica.



5. Uvodno smo pripomenuli i netrpeljivost u odnosima Španjola, kao ustaškog logornika, i tadašnjeg kotarskog predstojnika Domineza. Međutim, nakon što je umjesto Domineza postavljen na istu dužnost Ivo Rušnjak (u rujnu 1941.), taj se odnos bitno izmijenio. Naime, i Rušnjak se, na stanoovit način, uključio u borbu protiv NOB-a, pa je Španjol obavještavao i njega o nekim svojim »antikomunističkim« radnjama i mjerama. Ali, Rušnjak je i mimo Španjola djelovao u istom pravcu, doduše u manjoj mjeri, o čemu je sačuvano nekoliko vrijednih dokumenata. Jedan od tih je ovaj:

»Kotarski predstojnik iz Novog g. Rušnjak, usmeno u ovom povjereništvu dne 3. XI 41 ujutro: iz razgovora s njim ustanovljeno je:

Opasnost od četnika-komunista u kotaru Novom je sve veća i teža. Prije dva dana po bjelom danu odveden je na putu iz Bribira u Novi — Grga Kombol, tajnik kupališnog povjerenstva u 8 sati u jutro po četnicima komunistima. Ta se banda nesmetano, reć bi, kreće i zadržava u Bribiru. Jučer je teško ranjen po jednom članu ove bande mladi 17 godišnji gimnazijalac u Bribiru. Apsolutna je potreba da se naš živalj naoruža, da se uz pomoć naših ljudi pohvata ta banda. Također je potrebno da se odmah u Bribiru pošalje jak odred oružnika od najmanje 30 članova. U opasnosti je tamo svaki naš Hrvat, svaki javni službenik. I sam kotarski predstojnik ne može obaviti pregled općina svog kotara, jer je nesigurnost i na putevima i u samim mjestima stalna osobito u mjestima i okolici Ledenica, Podskoči, Podgorje i Bribir.

Zabilježio: Fučić.

Opće upravno povjereništvo  
kod II Armate talijanske vojske  
Broj pov. 2403 — 3.X.41. g.«<sup>34</sup>

6. Talijanska je komanda uhapsila Španjola 26. prosinca 1941. godine zbog toga što su karabinjeri pronašli na tavanu općinske zgrade u kojoj je obavljao dužnost bilježnika, nekoliko skrivenih lovačkih pušaka. Trebao je zbog toga biti suđen, ali je — na intervenciju raznih ustaških nadležstva — uskoro pušten na slobodu i otišao u Zagreb, nakon čega se zaposlio u Ustaškoj narodnoj službi (UNS).<sup>35</sup> Kasnije, u proljeće 1942. godine, naslijedio ga je u Novom logornik inž. Luka Poduje.<sup>36</sup>

7. Svi raspoloživi dokumenti upućuju na vrlo prihvatljiv zaključak da je Španjol obavještajno djelovao skoro isključivo u pravcu otkrivanja djelatnosti komunista odnosno Vinodolske partizanske jedinice i njenih veza. Po njemu, dakle, nije bilo u novljanskom kotaru eventualnih drugih političkih snaga koje su razvijale iole značajniju organiziranu djelatnost, a takva je ocjena bila, u osnovi, i pravilna. Pa i spominjanje masona se, po njemu, opet dovodi u moguću vezu s komunistima i utoliko su za Španjola i oni zanimljivi.<sup>37</sup>

8. Podsjetimo i na to da je rukovodstvu NOB-e u ovim krajevima bila poznata već tada (1941.) suradnja većine navedenih osoba sa Španjolom. Nije se znalo jedino za Lečera i njegovu suprugu.<sup>38</sup>



<sup>1</sup> Usp. »Propisnik o zadaći, ustrojstvu, radu i smjernicama 'USTASE' hrvatskog oslobodilačkog pokreta«. Izdanje: Glavni ustaški stan, Zagreb 1941. godine.

<sup>2</sup> Usp. Mjesečnik »Ustaša«, br. 3 od 3. srpnja 1941. g.: »Hrvatski narod« dnevnik, Zagreb, br. 138. od 2. srpnja 1941. god.

<sup>3</sup> Prema podacima iz mnogih izvora, a pogotovu: Arhiv instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (IHRPH) u Zagrebu, fond Neprijateljska građa (NG), mnoge kutije; Arhiv Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske (ARSUPSRH); dnevnik »Primorje« koji je do rata izlazio u Sušaku; ustaške novine »Hrvatski narod«, »Novi list« i »Ustaša«. Koliko su ustaški vlastodršci cijenili njegovu djelatnost u novljanskom kotaru vidljivo je i iz izvještaja ustaškog stožernika u Senju od 5. veljače 1942. godine, u kome je naznačeno da je »... kroz nekoliko mjeseci bio u kotaru Novi jedini čuvar reda i mira« i da je po njemu »otkrivena podzemna rabota komunista u Bribiru«. U proljeće 1942. godine je prešao na dužnost u UNS u kome je ostao do kraja rata. U travnju 1945. je emigrirao i kasnije se iselio u SAD.

<sup>4</sup> Dominež je postavljen na položaj »vršioca dužnosti« (v. d.) kotarskog predstojnika u Novom još u doba Banovine Hrvatske. Budući da je pred travanjski rat mobiliziran u jugoslavensku vojsku, zamijenio ga je na toj dužnosti Franjo Banić, pristav u kotarskoj upravi, sve do 18. travnja 1941. Tog je dana Dominež opet preuzeo svoju dužnost, najprije kao v. d. kotarskog predstojnika, a kasnije kao kotarski predstojnik. Sačuvano je više spisa iz kojih je vidljivo da ustaške vlasti nisu imale povjerenja u Domineža. Takva je ocjena, vjerojatno, bila i posljedica Španjolovih izvještaja o njemu. Kada je u kolovozu 1941. godine Španjol dao uhapsiti 7 Bribiraca zbog »komunizma«, istragu nad njima je vodio Dominež. U to su vrijeme trojica uhapšenih pobjegli iz zatvora i priključili se partizanskoj jedinici, a ostali su pušteni na slobodu. To je bio razlog da su ustaške vlasti ocijenile Domineža nepodobnim za obavljanje dužnosti kotarskog predstojnika u Novom, pa je bio premješten, a na njegovo je mjesto postavljen pouzdaniji Ivo Rušnjak, raniji kotarski predstojnik u kotarskoj upravi sušačkog kotara, koja je — aneksijom Sušaka i okolice Italiji — prestala postojati.

<sup>5</sup> U prilog toj tvrdnji iznosimo i činjenicu da ustaše nisu ni 1941. ni kasnije čak ni pokušavale organizirati bilo kakav javni zbor na području kotara, što su s različitim uspjesima, rjeđe ili češće, pokretale u susjednim kotarima (Brinje, Crikvenica, Kraljevica, Delnice), a dakako i drugima. Nesumnjivo je da su potpuno pravilno ocijenili da bi im takav »zbor« propao, pa se nisu ni odlučile da ga organiziraju. Vjerojatno ih je na takav zaključak potakao i neuspjeli »zbor« u Delnicama u lipnju kao i neslavan doček jedne domobranske jedinice u Crikvenici krajem istog mjeseca, i sl.

<sup>6</sup> Sveukupna organizacija i djelovanje ustaškog logora u Novom nije tema našeg zapisa. Zbog toga ovdje ističemo samo osobe koje su već 1941. godine bile — kao ustaše — najuže povezane sa Španjolom, ali, prije svega u njegovoj obavještajnoj djelatnosti.

<sup>7</sup> Originalni se spis nalazi u ARSUPSRH, a ovdje koristimo njegovu fotokopiju. Objavljena je i u Vinodolskom zborniku (VZ) sv. 1, 1977. godine, str. 578. U svima ovdje objavljenim dokumentima, pa tako i u ovom, ispravili smo samo očite tehničke greške nastale u toku pisanja na stroju.

<sup>8</sup> Dika je tada bio đak senjske gimnazije i tamo je prihvatio ustašku ideologiju. Sa Španjolom je bio u najužem dodiru naročito u prikupljanju podataka obavještajnog sadržaja, pa je, štoviše, i sam pokušavao pronalaziti »pouzdanike« u Bribiru.

<sup>9</sup> Usp. »Centar za historiju radničkog pokreta Istre, Rijeke, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja« (CHRP), fotosnimak dokumenta br. XXVIII — 654. Ovaj spis još nije temeljitije obrađen, a nastao je u vrijeme kada su već bili u toku masovni progoni Židova i Srba, a dakako — i komunista. Inače se »nalog« za hapšenje odnosi na sve komuniste, bez obzira na narodnost. Međutim, u spisu je istaknuto da se komunisti Hrvati zadrže u pritvoru, a komunisti Srbi i Židovi da se upute u sabirni logor kod Gospića.

<sup>10</sup> To se može naročito zaključiti po dokumentu br. 3 kojeg citiramo u nastavku, ali i prema drugoj raspoloživoj povijesnoj građi. Dokument br. 2. je objavljen u VZ sv. 1. str. 594. Na njega sam se šire osvrnuo u radu: M. Plovanić: »Prilog



istraživanju ustaških i talijanskih represivnih mjera u Vinodolu 1941. godine«, objavljen u Jadranskom zborniku, sv. IX 1973—1975, str. 49 i dalje.

<sup>11</sup> Usp. IHRPH fond NG k. 151.

<sup>11a</sup> Bila je to grupa od oko 30 boraca iz Sušaka i Hreljina, koja se tog dana vraćala iz Viševce u svoj logor na Tuhobiću.

<sup>12</sup> Usp. IHRPH, fond NG k. 153.

<sup>13</sup> Lečer je rodom iz Turropolja. U Bribir je došao 1939. godine, u vrijeme kada je započeta elektrifikacija nekih vinodolskih naselja. Kao elektroinstalaterski obrtnik nastanio se u Bribiru, selo Gradac, zajedno sa suprugom i djetetom. Nije poznato kada je stupio u ustašku obavještajnu službu kao suradnik Franje Španjola, ali je činjenica da su ustaške vlasti poduzimale razne mjere i intervencije, čak i u štabu talijanske II armije, da ga oslobode. U tim je spisima, koji su upućivani talijanskim vojnim vlastima, naglašeno da je on »osoba povjerenja« ustaških vlasti, da su mu »povjereni delikatni zadaci« u cilju »infotriranja u redove komunista« i otkrivanje njihove djelatnosti. (Usp. IHRPH, fond NG k. 153)

<sup>14</sup> Usp. IHRPH, fond NG k. 153. U pitanju je talijanski dokument u kom je naznačeno da je Lečer uhapšen 13. listopada 1941. godine u Grižanima zbog toga što je imao jednu »bianco« tiskanicu talijanske komande u Bribiru i što je tada kod njega pronađeno jedno pismo za Jurja Brožičevića, koji se ilegalno nalazio u Zagrebu, očekujući vezu za odlazak u neku partizansku jedinicu. To je pismo pisano prije 1. listopada, u vrijeme dok je Španjol još bio na slobodi. Talijanske su vlasti teretile Lečera za vezu s partizanima, a nije poznato da li im je rekao i svoju vezu sa Španjolom. Poznato je, međutim, da je otkrio još neke osobe za koje je znao da su sudionici NOB-a u Bribiru, koje su talijanske vlasti uskoro uhapsile. Kasnije su talijanske vlasti sudile Lečera na višegodišnju robiju zbog »suradnje s komunistima«. Takav postupak talijanskih vlasti nije moguće temeljiti pojasniti bez drugih primarnih dokumenata.

<sup>15</sup> Usp. IHRPH, fond NG k. 151.

<sup>16</sup> Vlado Vukelić, zvan Kapo, u to je vrijeme bio logornik ustaške mladeži u Crikvenici, a bio je istovremeno i organizator ustaške obavještajne službe u crikveničkom kotaru, pa je u tom poslu najuže surađivao sa Španjolom. Tako je poslao, vjerojatno 23. listopada, Španjolu i podatke o događajima koje je Španjol opisao u dijelu t. 1 citirana izvještaja. Čini se da je Vukeliću pričao o tome izvjesni Bribirac, vjerojatno kao »zanimljiv događaj«, nakon što je prošao kroz neke predjele Bribirske šume. Vukelić je u toj obavijesti naveo da se u šumi nalazi samo 7 Bribiraca, a bilo ih je oko 20. Također je izvijestio da se vratio iz šume Blaž Kalafatić, što nije bilo istinito. (Prijepis izvještaja Vukelića usp. IHRPH, fond NG k. 151. d. 2796.)

<sup>17</sup> J. Krajačić je u istrazi naveo Talijanima da se krio u nekoj napuštenoj zgradi nedaleko od stambene kuće svojih roditelja i da mu o »odmetnicima« (partizanima) nije ništa poznato. Točno je, međutim, da je do tada bio u partizanskoj jedinici (bribirskoj i delničkoj) od kraja kolovoza pa do oko 20. listopada, u koje je vrijeme sudjelovao u raznim operativnim akcijama koje su izvodile.

<sup>18</sup> Usp. ARSUPSRH.

<sup>19</sup> Usp. isto.

<sup>20</sup> Usp. b. 16.

<sup>21</sup> Usp. b. 15.

<sup>22</sup> Usp. isto.

<sup>23</sup> Usp. Andrija Tus: »Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu«, izdanje IHRPH, Zagreb 1971., str. 150 i dalje.

<sup>24</sup> Usp. b. 15. k. 152. U točki 3 i 4 je pogrešno navedeno selo Podgori jer treba biti Podskoči.

<sup>25</sup> Tada je u Bribiru bila stacionirana jedna četa CV (sto i petog) mitraljerskog bataljona. Njen je zapovjednik bio kapetan Giacomo Pilepich.

<sup>26</sup> Prijepis letka se nalazi u IHRPH fond NG k. 154. Iz sadržaja se lako zaključuje da je letak sastavljala osoba koja je bila umno poremećena.

<sup>27</sup> U izvornom je dokumentu pogrešno navedeno Basta, a treba biti Besta. Pukovnik Besta je tada bio komandant talijanskog 74. puka, ujedno i zapovjednik talijanskog vojnog garnizona u Novom. S njim je Španjol neposredno surađivao u obavještajnoj djelatnosti.

<sup>28</sup> Usp. b. 15. k. 154.

<sup>29</sup> Oba su spisa zavedena pod istim brojem, pa ih smatramo kao jedan dokument. Nalaze se u IHRPH, fond NG k. 154.



<sup>30</sup> Usp. IHRPH fond NG k. 154. (O tome šire u nastavku).

<sup>31</sup> Usp. isto, k. 154.

<sup>32</sup> Usp. M. Plovanić, n. dj. »Prilog istraživanju«, b. 10.

<sup>33</sup> Usp. b. 18. U ovom smo prijepisu namjerno izostavili ime i prezime osobe o kojoj Španjol piše, jer je sadržaj vrlo subjektivan, tendenciozan i vrlo sumnjive vjerojatnoće podataka koji su navedeni u njemu. Objavljivanjem imena i prezime odnosnu bi se osobu moglo pogrešno ocjenjivati. Također smo izostavili i dijelove izvještaja, nevažne za ovu temu.

<sup>34</sup> Usp. b. 15. k. 152. U spisu spomenuti Fučić je Ivan, tada na dužnosti u naznačenom »povjereničtvu«. Inače je iskaz Rušnjaka o odvođenju Grge Kombola »po četnicima-komunistima« osnovan na rezultatima istražnog postupka kojeg je on osobno vodio. (Usp. isto). Očito je ovaj odlazak Rušnjaka u Sušak bio uvjetovan intenzivnijom aktivnošću bribirske partizanske jedinice na onemogućavanju izdajničke djelatnosti nekolicine ustaša iz Bribira. Htio je, dakle, potaći ustaško povjerenstvo da i ono poduzme kod Talijana potrebne mjere u cilju uništenja Vinodolske partizanske jedinice i njenih suradnika. I u kasnijem razdoblju a pogotovu nakon što su Talijani uhapsili Španjola 26. prosinca 1941. godine, Rušnjak je — u svojstvu kotarskog predstojnika — poduzimao različite mjere u pravcu suzbijanja NOB-a. Naročito je zapaženo njegovo djelovanje, u dogovoru s talijanskom komandom u Novom i ustaškim vlastima u Zagrebu, usmjereno 1942. godine u pravcu posrednog utjecanja na pojedine obitelji gornjozagorskih sela (tada je to bio oslobođeni vinodolski teritorij) da se »dosele« u Novi, uz obećanje da će im on omogućiti odlazak u Slavoniju. Stanovit broj obitelji je, uz njegovu pomoć, zaista i napustio svoje boravište krajem 1942. i u prvoj polovici 1943. godine. Bio je to ne mali politički problem, s određenim negativnim posljedicama za razvitak NOB-a u ovom kraju. K tome treba dodati i činjenicu da je Rušnjak izdavao sredinom 1942. godine i naredbe u kojima je zabranjivao Židovima, nastanjenim u Novom, kupovanje robe u dućanima prije 10 sati i kupanje u moru na predjelu od novljanske luke do Murovske, a sve to uz prijetnju novčane kazne, ili pak zatvorske. (Usp. IHRPH, fond NG. k. 171 d. br. 14840).

<sup>35</sup> Španjol je zbog raznih zasluga odlikovan s nekoliko ustaških odlikovanja.

<sup>36</sup> Usp. Arhiv Hrvatske, fond: Nastava i školstvo, k. 680, d. 1633.

<sup>37</sup> Valja istaknuti da su ustaške vlasti progonile i neke istaknute jugonacionaliste, ali zbog djelovanja u doba bivše Jugoslavije. (Dragutin Deprato, Stislav Harapin, Rudolf Leskovar, Josip Žigante). Međutim, s ovom je aktivnošću pretežno rukovodio ustaški povjerenik za novljanski kotar Aleksandar Zoričić, i u Španjolvim se sačuvanim dokumentima ne spominje ni ta djelatnost ni navedene osobe.

<sup>38</sup> Početkom 1942. godine je rukovodstvo NOB-a u Bribiru već raspolagalo s pouzdanijim podacima, iako ne temeljitim, o izdajstvu Adele Lečer. Ona je, stjecajem okolnosti, zarobljena 6. svibnja 1942. godine u jednoj partizanskoj akciji u Bribiru, zajedno s Tomom Udovičem, pa su obojica kasnije osuđeni na smrt. Izdajstvo Vladimira Lečera je utvrđeno nakon kapitulacije Italije, kada su pronađeni o tome neki dokumenti u novljanskoj kotarskoj upravi.